

KOR SPLITSKE KATEDRALE

Goran Nikšić

UDK 726.54.034.7 (497.5 Split)
Izvorni znanstveni rad
Goran Nikšić
Ministarstvo kulture
Konzervatorski odjel u Splitu

Povodom nedavno dovršenih radova temeljite obnove kora splitske katedrale donose se nedovoljno poznati detalji vezani uz gradnju, arhitektonska analiza i vrednovanje te dugo zanemarene i potcijenjene građevine. Objavljuje se niz starijih kamenih i mramornih ulomaka, pronađenih tijekom sanacije. Od njih su najznačajniji dijelovi crkvenog namještaja kojima se upotpunjuju saznanja o srednjovjekovnim transformacijama katedrale. Uređenjem unutrašnjosti kora ponovo su došle do punog izražaja vrijednosti te značajne umjetničke cjeline. Pri tome su vraćene korske klupe u položaj koji su imale u 17. stoljeću i tako ponovo usklađene s baroknom arhitekturom koja im je bila prilagođena.

O razlozima gradnje kora splitske katedrale doznajemo iz biskupskih vizitacija i drugih dokumenata. Glavni je razlog svakako bio manjak prostora u antičkoj građevini koja je vremenom postajala sve tješnja, zbog porasta stanovništva Splita, ali i zbog radikalne transformacije prezbiterija koja je, slijedom liturgijskih reformi i općeg trenda rastvaranja svetišta prema puku, započela već u 15. stoljeću. Tada su bočni oltari, posvećeni sv. Dujmu i sv. Stašu, koji su ranije bili postavljeni jedan prema drugome, odnosno prema glavnom oltaru, okrenuti za 90 stupnjeva i prislonjeni uz istočni zid niša, a romanički ciboriji iznad njih zamijenjeni su većim, gotičkim.

Oltarna pregrada koja se vjerojatno sastojala od starijih mramornih pluteja i romaničke perforirane drvene stijenke postavljene iznad njih je uklonjena, a prezbiterij potpuno otvoren prema puku. Mramorni pluteji prebačeni su u krstionicu gdje postaju krsni zdenac, a bogato izrezbareni drveni dijelovi preinačuju se i adaptiraju u naslone korskih klupa. Po jedna duža i jedna kraća strana, izvorno položene pod pravim kutom, postavljaju se u istu ravninu, djelomično prislanjaju uz bočne zidove istočne niše u kojoj je bio smješten glavni oltar, a drugim dijelom pružaju se u prostor prezbiterija. Na krajeve tako ispruženih naslona dodaju se reljefni drveni lavovi. I ovdje je tako došla do izražaja ista ona štedljivost i poštova-

nje starijih umjetničkih djela i posvećenih predmeta kao kod reutiliziranih marmornih ulomaka kojima obiluje unutrašnjost katedrale.¹

Ovim, podosta improviziranim, zahvatom zagušen je prezbiterij korskim klupama dugim preko šest metara, pa nije čudo što su učestali zahtjevi za proširenjem crkve, odnosno za izgradnjom novoga kora iza glavnog oltara. To je uostalom potpuno u skladu sa zaključcima Tridentskog koncila (1545.-1563.) da euharistija postane sasvim vidljiva puku.² Apostolski vizitator Augustin Valier je 1579. godine ustanovio da na korskim klupama na uskom prostoru pred glavnim oltarom stisnuti sjede kanonici i laici, te naredio da se crkva proširi. Za tu svrhu trebalo je probiti istočni zid Dioklecijanovog mauzoleja, iza glavnog oltara, i odatle pa do zida vrta izgorjele nadbiskupske palače sagraditi novi kor, u širini razmaka dva antička stupa periptera. Oltar je trebalo malo premjestiti prema unutra, a iza njega sagraditi kor "na rimski način". U sredini kora trebalo je postaviti nadbiskupski tron, a postrance sjedala za kanonike i ostalo svećenstvo. U novi kor laicima ne bi bilo pristupa. Zbog ovih promjena neće biti mjesta za srebrenu oltarnu palu pa je treba iskoristiti na drugi način. Ulicu koja će se prekinuti izgradnjom kora treba izmjestiti uz spomenuti ogradni zid vrta.³

Mogli bismo reći da je katedrala sv. Dujе bila od pamtivijeka preuska za potrebe ondašnjeg Splita, pa su vjerojatno još u srednjem vijeku bile postavljene drvene galerije iznad prve i druge trabeacije. Međutim, tek je barok smogao snage da izađe iz čvrstih okvira antičkoga zdanja, dogradnjom kora početkom 17. stoljeća i nove kapele sv. Dujе u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća. Kada nadbiskup Markantun de Dominis konačno 1615. godine gradi novi kor i u njega smješta stare korske klupe, on istodobno ostvaruje davnu želju za proširenjem prvostolnice i dovršava dugački proces rastvaranja prezbiterija, odnosno približavanja sakramenta euharistijske žrtve puku u crkvenoj lađi.⁴

Dvije godine nakon početka svojeg mandata, u vizitaciji 1604. godine De Dominis je opisao slično stanje unutrašnjosti katedrale kao i Valier četvrt stoljeća ranije. Na glavnom oltaru još se nalazila dvodijelna srebrena pala. Kanonička sjedala bila su dosta niska i nisu imala klecala. Bila su preuska i zauzimala su prostor posred crkve pa je nadbiskup naredio da se uklone, a novi kor da se uredi ili na galeriji iznad glavnog ulaza ili iza glavnog oltara.⁵ De Dominis je uspio skrom-

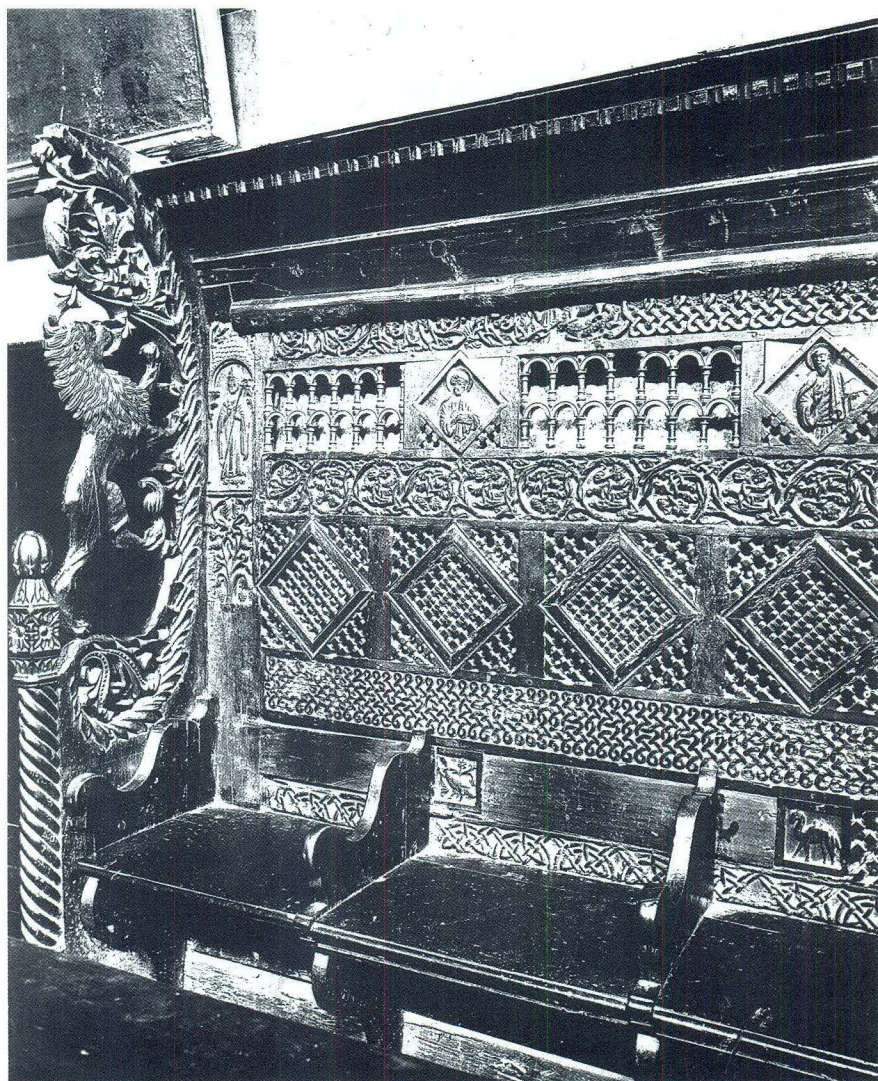
¹ G. NIKŠIĆ, *Obnova prezbiterija katedrale sv. Dujма u doba Tome Arhidakona*, "Toma Arhidakon i njegovo doba", Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu, Split 2004., str. 253-268.

² Konciilske akte preveo je na engleski i izdao J. WATERWORTH, *The Council of Trent, The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent*, London, 1848.

³ D. FARLATI, *Illyrici sacri tomus tertius*, Venecija, 1765., str. 466.-467.

⁴ Uz nadbiskupa važnu je ulogu u gradnji kora imao i kapitul. Odluka o gradnji donesena je na kaptolskoj sjednici održanoj 29. listopada 1608. godine (zapisnik sjednice čuva se u Arhivu splitskoga kaptola pod brojem 4, fol. 140-141), ali nam iz sačuvanih dokumenata nije poznato točno vrijeme građenja. Možemo, međutim, s priličnom sigurnošću pretpostaviti da su građevinski radovi dovršeni posljednje godine De Dominisovog biskupovanja jer je broj 1615 urezan visoko na istočnom pročelju Dioklecijanovog mauzoleja, s južne strane otvora koji je na njemu probijen da se poveže s novim korom. Kapitul se u novome koru prvi put sastaje 9. rujna 1615. godine. Vidi: I. OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 125.

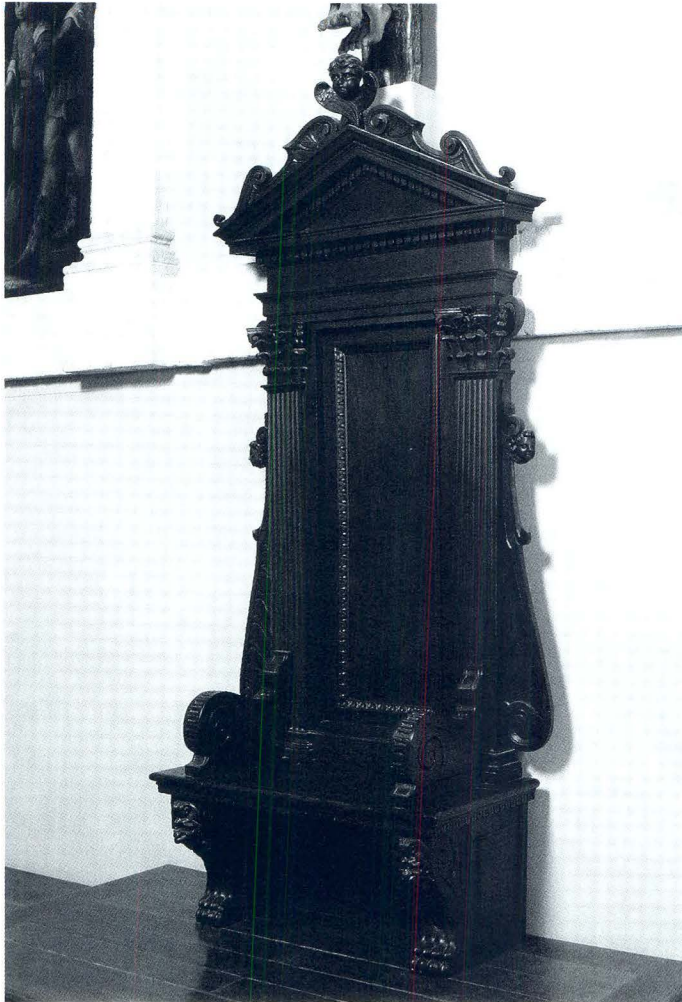
⁵ Prema neobjavljenom prijepisu Urbana Krizomalija iz 1942. godine, list 4 i 32 verso.

Korske klupe. Stanje prije restauracije 1960-ih godina

nim sredstvima izgraditi novi kor, iako je na početku sedamnaestoga stoljeća ekonomsko stanje u gradu i u splitskoj nadbiskupiji bilo vrlo teško, a kuga 1608. godine desetkovala je stanovništvo.⁶ Tu situaciju treba svakako imati u vidu kod procjenjivanja vrijednosti te barokne građevine. Do sada se obično ponavljalo da

⁶ Julije Bajamonti u rukopisu naslovljenom *Memorie della città di Spalatro in Dalmazia*, datiranom oko 1797. godine, koji se čuva u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu i u djelu koje je publicirano u Veneciji 1786. godine pod naslovom *Memorie della peste che*

Nadbiskupski tron

je to skromna, neugledna, pa čak i ružna zgrada, a čitav zahvat često opisivao kao bezobzirno oštećivanje i nagrđivanje vrijedne antičke arhitekture. Nova građevina vrlo je nisko vrednovana, a ocjene su išle od toga da je treba ukloniti pa do toleriranja iz nužde.⁷ Ovdje ćemo pokušati pokazati da je barokni kor splitske kate-

regnè in Dalmazia negli anni 1783-1784, prenosi podatak iz rukopisa Markantuna de Dominisa (*Relatio status ecclesie spalatensis* iz 1612. godine) o kugi 1608. godine koja je pokosila četiri petine od oko pet tisuća Splitskana (uključivši i predgrada). J. BAJAMONTI, *Zapisi o gradu Splitu*, Split, 1975. FARLATI (*op. cit.*, str. 489) smješta taj pomor od kuge u 1607. godinu.

⁷ Komisija talijanskih akademika predlagala je 1941. godine da se kor poruši. Spalato romana, relazione della Commissione accademica di studio 22 novembre 1941 - XX, Rim, 1942., str. 12. C. FISKOVIĆ je u djelu *Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u*

drule ne samo značajan u arhitektonskom i umjetničkom smislu, već i da su se njegovi graditelji u datim okolnostima itekako pažljivo odnosili prema zatečenim vrijednostima.⁸

U baroku je splitska katedrala dobila potpuno dovršen oblik. To je bilo posljednje razdoblje koje je prvostolnicu obogatilo značajnim umjetničkim ostvarenjima, koja su uz oltare, crkveni namještaj i ostale umjetnine naslijeđene iz prošlosti ispunila unutrašnjost do zasićenja. Iako su se i u baroku, kao i ranije, uklanjala djela starijih razdoblja da bi se zamijenila suvremenim, ipak su se pojedina čuvala sa sviješću o njihovoj izuzetnoj umjetničkoj vrijednosti. Sačuvana je romanička propovjedaonica, premda je postojala namjera da je se ukloni iz crkve.⁹ Na sličan način spašeno je još jedno remek-djelo romaničke umjetnosti, drveni nasloni korskih klupa, koje je nadbiskup Markantun de Dominis uklopio u novo zdanje svojega kora i to u obliku u kojem su već u 15. stoljeću bili postavljeni u prezbiteriju. Romaničke rezbarije su stoljećima izazivale divljenje i poštovanje. U petnaestom stoljeću su skraćene po visini da bi se prilagodile novoj funkciji korskih klupa, a u baroku su u zatečenom, "ispruženom" položaju, zajedno s bočnim gotičkim stranicama ukrašenima propetim lavovima, preseljene u novi kor, pri čemu im je dodan novi završni vijenac klasične profilacije, a nasloni za ruke i nosači sjedišta dobili su barokno zakrivljene obrise.

Važno je naglasiti da je arhitektura baroknoga kora prilagođena starim korskim klupama, pa je već u projektu bilo predviđeno da donji dio zidova, uz koji će se prisloniti klupe, bude potpuno ravan i bez raščlambe, a razina prvoga kamenog vijenca određena je visinom korskih klupa (zajedno s drvenim podijem kojim su odignute od kamenog poda). Na taj su način klupe dobile čvrsti arhitektonski okvir koji im je u petnaestom i šesnaestom stoljeću nedostajao u prezbiteriju. Kameni vijenac iznad klupa, kao i okviri južnih i sjevernih vrata kora koja su

Splitu, Rad JAZU, knjiga 279, Zagreb, 1950., str. 33. osudio stav talijanskih akademika jer je unutrašnjost kora "sljubljena s mauzolejom". Isti autor u članku *Marko Antun de Dominis i naša likovna baština*, Encyclopaedia moderna 5-6, Zagreb, 1967., str. 130 govori o "neizravnoj i glomaznoj kornoj kapeli, nespretne i jednostavne vanjštine". Ipak navodi da su vanjski zidovi bili u vrijeme gradnje nevidljivi, a unutrašnjost je "skladno i odmjereno riješena mirnom diobom zidova u plohe odijeljene jonskim polupilonima, a osvijetljena visokim, ritmički poredanim, eliptičnim prozorima". Sličnu ocjenu daje i K. PRIJATELJ u monografiji *Splitska katedrala*, Split, 1991., str. 28-29: "Dok se njegova unutarnjost nekako uklopila svojim diskretno provedenim baroknim naglascima i prijenosom današnjeg naslona korskih klupa, njegova vanjština izrazito kvari cjelinu mauzoleja, pogotovo što je izišla na vidjelo nakon rušenja zgrade stare nadbiskupije." D. RENDIĆ MIOČEVIĆ, *O uništenom središnjem motivu friza Dioklecijanova mauzoleja u Splitu*, Prijatelj zbornik I (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 32), Split, 1992., str. 99, gradnju baroknog kora označava kao "teško oprostiv zločin na spomeniku".

⁸ Ranije smo pokazali da se za probijanje velikog prozora na istočnom zidu Mauzoleja, čime je uništen središnji fragment rimskog reljefnog friza, ne može okriviti De Dominis, već da je ta intervencija starija. G. NIKŠIĆ, *Svjetlo u katedrali sv. Duje u Splitu*, Kulturna baština 28-29, Split, 1997., str. 40, bilj.13.

⁹ Documento del 1685 riguardante il pulpito del Duomo di Spalato, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* VI, 1883, str. 117-121; L. JELIĆ, *Raccolta di documenti relativi ai monumenti artistici di Spalato e Salona*, prilog *Bulletinu* XVII, 1894, str. 42-46; L.J. KARAMAN, *Stav ranijih stoljeća prema spomenicima prošlosti i jedno konzervatorsko pitanje u Splitu 1685. godine*, Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd, 1952., str. 11.

vodila u sakristiju, odnosno u biskupski dvor, ostavljeni su potpuno ravni, bez profilacije, kako bi se što bolje istakla bogata romanička rezbarija na naslonima klupa.¹⁰ Na istome drvenom podiju, između dva krila korskih klupa, po sredini istočnog zida, postavljen je najvjerojatnije za vrijeme nadbiskupa Sforze Ponzonija drveni tron, rad mletačke radionice.¹¹ Podij je iznad poda povišen za visinu dvije stube, a tron za još tri, tako da je dominirao čitavim korom, a nadbiskup sjedeći na njemu bio vidljiv iz crkve, u pogledu preko glavnog oltara. Postoji tradicija prema kojoj je nadbiskup, da bi izbjegao zamjerke prema kojima je tron postavljen više od tabernakula, smislio ingenioznu kompoziciju dva drvena pozlaćena anđela koji podržavaju tabernakul visoko iznad glavnog oltara.¹²

Srednji pojas zidova kora raščlanjen je kamenim pilastrima s jonskim kapitelima, između kojih su ostavljena ravna polja za smještaj velikih slika s prizorima iz života i mučeništva svetoga Dujma. Te je slike trebao naslikati De Dominisov nećak Matej Ponzoni za biskupovanja svojega brata i Markantunovog nasljednika Sforze,¹³ ali je taj slijed događaja poremetila bratovljeva smrt 1640. godine.¹⁴ Nekoliko starih i dosta oštećenih slika s prizorima Kristove Muke posuđeno je iz crkve sv. Križa u Velom Varošu i postavljeno na zidove kora dok nije šest velikih ulja na platnu naslikao 1683.-1685. godine Pietro Ferrari po narudžbi nadbiskupa Stjepana Cosmija.¹⁵ Budući da je svaki od tri zida kora razdijeljen pilastrima na po tri polja, preostala su tri polja bez slika. U središnjem polju na istočnom zidu je iznad nadbiskupskog trona visio veliki baldahin, na čije je mjesto 1972. godine postavljeno netom restaurirano veliko gotičko raspelo koje je prije stajalo u crkvi visoko iznad glavnog oltara.

¹⁰ Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća izveden je restauratorski zahvat na korskim klupama. Zbog pogrešne pretpostavke o njihovom izvornom izgledu u 13. stoljeću, po jedan kraći i duži segment naslona klupa, koji su do tada bili postavljeni ispruženi uz sjeverni i južni zid kora, raspoređeni su pod pravim kutom. Drveni vijenac kojim su klupe bile završene s gornje strane je uklonjen, kao i barokni nasloni za ruke između pojedinih sjedala. Time je narušena ne samo autentičnost klupa, odnosno njihov izgled iz baroknog vremena, već i cjelovitost unutrašnjosti kora. Dijelovi kamenog vijenca bez profilacije su odrezani da bi se nasloni klupa mogli smjestiti u nešto povišenom položaju. G. NIKŠIĆ, *op.cit.* (1).

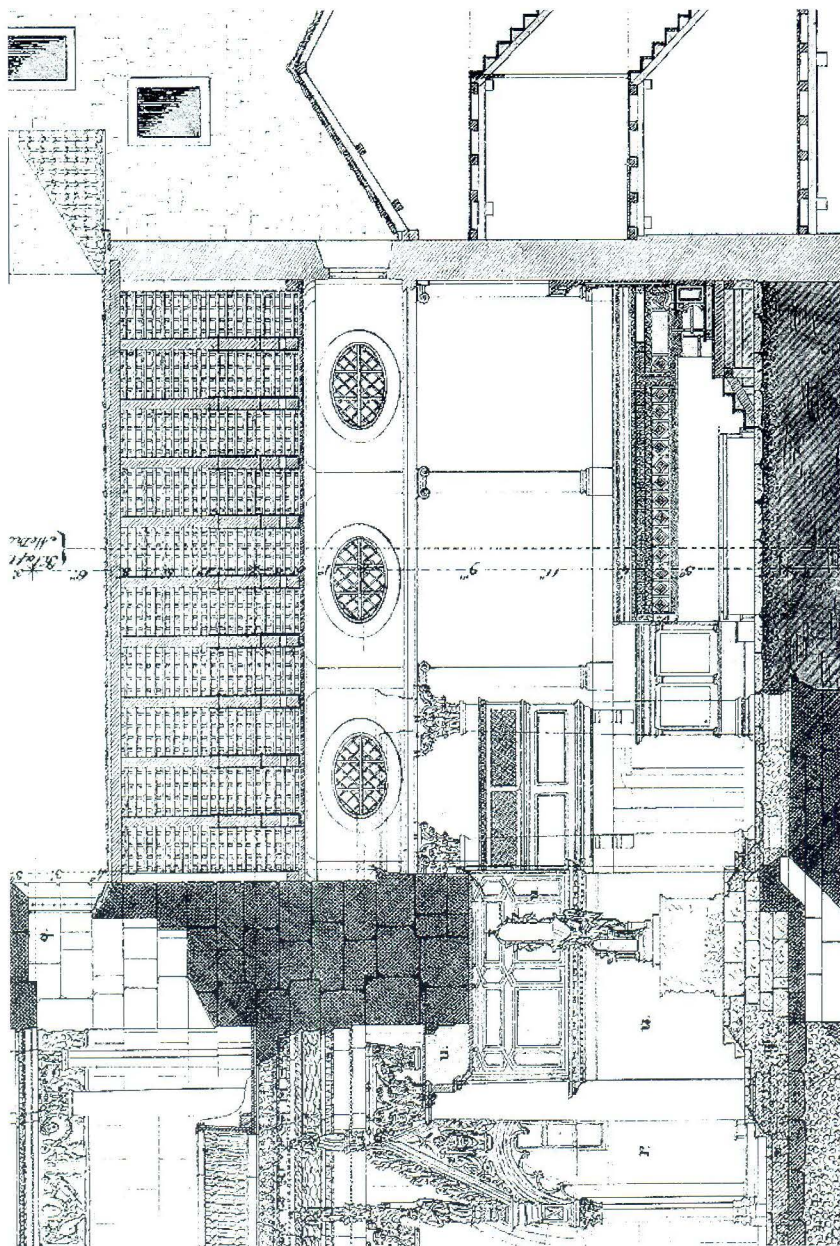
¹¹ R. TOMIĆ, *Nadbiskupski tron*, u katalogu izložbe Restauracija umjetnina iz splitske katedrale, Split, 2000. Tomić pripisuje tron mletačkom drvorezbarstvu ranog 17. stoljeća, a oblik opisuje kao kasnorenesansni. Vjerojatno se stil trona može još bliže odrediti kao maniristički, zbog načina na koji je umjetnik upotrijebio klasične elemente arhitektonske dekoracije, a i prema načinu na koji ga je proporcionirao (naglašeno izdužena kompozicija, u ukupnom omjeru čak 1:3, uz upotrebu složenog sustava proporcija temeljenog na zlatnom rezu). Slično tome, drveni vijenac korskih klupa vjerojatno je ispravnije nazvati kasnorenesansnim negoli baroknim.

¹² Tu priču navodi J. GARDNER WILKINSON, *Dalmatia and Montenegro*, London, 1848., str. 131, ali pripisuje i tron i glavni oltar De Dominisu.

¹³ O rodbinskim vezama nadbiskupa De Dominisa i Sforze Ponzonija, te njegovog brata Mateja vidu u: K. PRIJATELJ, *Marginalije o nadbiskupu Markantunu de Dominisu i braći nadbiskupu Sforzi i slikaru Mateju Ponzoniju*, Kulturna baština 17/22-23, Split, 1993., str. 51-64.

¹⁴ D. FARLATI, *op. cit.*, str. 502.

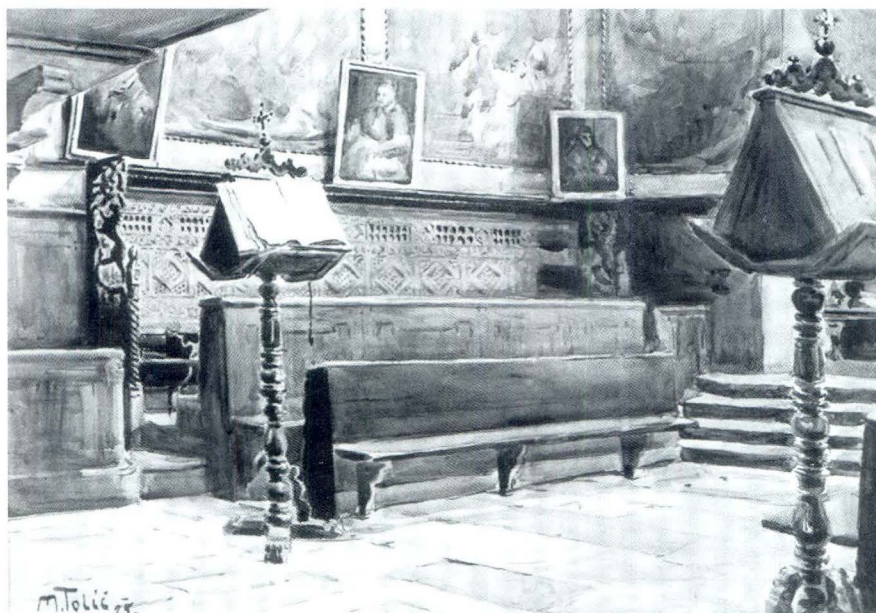
¹⁵ *Vizitacija nadbiskupa Stjepana Cosmija iz 1682.-1683. godine*, prema prijepisu Urbana Krizomalija iz listopada 1942. godine, str. 5 i 63; R. TOMIĆ, *Pietro Ferrari*, u katalogu izložbe Restauracija umjetnina iz splitske katedrale, Split, 2000.

Vicko Andrić, presjek kroz kor (1852.)

Na bočnim zidovima Ferrarijeve slike pokrivaju istočna i središnja polja, dok

su zapadna polja prazna. Na njima su bili postavljeni balkoni na kamenim konzolama koji su dokumentirani u crtežima V. Andrića (1852.) i E. Hébrarda (1912.),¹⁶ kao i na nekoliko umjetničkih slika iz prve polovice dvadesetoga stoljeća. Tragovi odsječenih konzola još se prepoznaju na razdijelnom vijencu iznad sjevernih i južnih vrata kora. Na te konzole bili su postavljeni podesti balkonâ načinjeni od velikih kamenih ploča od kojih se jedna nalazi položena na pod sjeveroistočnog

M. Tolić, Kor splitske katedrale, akvarel (1925.), Split, Galerija umjetnina

dijela periptera, nedaleko od sjevernih vrata kora. Ta ploča na jednoj od užih strana ima baroknu profilaciju, a s gornje strane ima urezan zaobljeni motiv jednak onome kojim su ukrašene donje plohe arhitravâ između kapitelâ periptera. Vjerojatno su podesti balkonâ bili sastavljeni od po dvije takve ploče koje su sve dobijene piljenjem arhitravâ na dijelu periptera Dioklecijanova mauzoleja s kojeg je uklonjena kolonada kada je dograđen kor. Balkoni su imali drvene parapete ukrašene plitkim profilacijama i iznad njih, također drvene, rešetke sa završnim vijencem klasične profilacije.

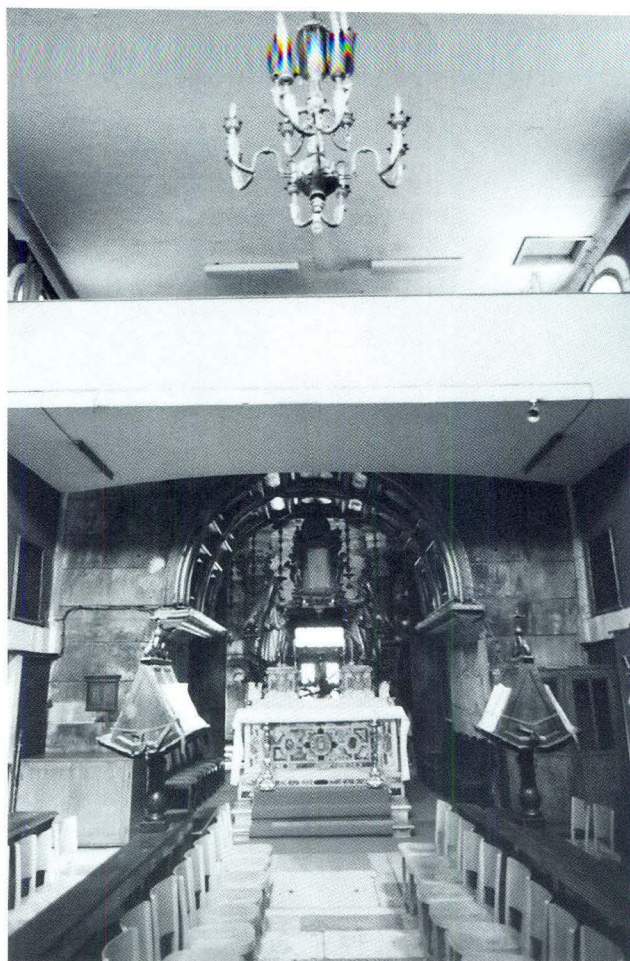
Na južni balkon, na kojemu je pjevao zbor u osobito svečanim prigodama, ulazilo se iz kata sakristije, što osim sačuvane dokumentacije pokazuje i ostatak zazidanog otvora pronađen pod žbukom. Budući da sličnom otvoru na sjevernom zidu nema traga, vjerojatno se na balkon iznad sjevernih vrata pristupalo iz kora drvenim stubama koje se nisu sačuvale, ili su se samo povremeno koristile ljestve.

¹⁶ D. KEČKEMET, *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator, 1793-1866.*, Split, 1993., tabla IX; E. HÉBRARD - J. ZEILLER, *Spalato, le palais de Dioclétien*, Paris, 1912., str. 73.

Pogled na glavni oltar. Iza oltara vidi se drvena rešetka pjevališta. Stara fotografija.
Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu

Na tom su balkonu mogle biti postavljene orgulje. Prije gradnje baroknog kora orgulje su bile smještene na drvenoj galeriji sjeverno od ulaza u katedralu. De Dominis u vizitaciji bilježi da je kupio nove, prenosive, orgulje jer su stare derutne

Pogled iz kora na glavni oltar i pjevalište iz 1960-ih godina

pa ih je potrebno ukloniti, a njihov ormar iskoristiti na drugome mjestu.¹⁷ Vjerojatno su nove orgulje nakon gradnje kora našle mjesto na spomenutom sjevernom balkonu, jer ih Cosmijeva vizitacija iz 1682.-1683. godine bilježi u koru na strani Poslanica (lijevo od oltara). Možda je njihov smještaj bio ponešto improviziran, jer se navodi da su stube, strop i pod na kojemu se orgulje nalaze “slabo povezani”.¹⁸ Cosmi smatra da te male orgulje nisu dovoljne, pa je potaknuo članove bratovštine Tijela Kristovog da poprave stare, tada neupotrebljive velike orgulje, koje su oni svojevremeno bili nabavili. U svakom slučaju, početkom 19. stoljeća nove Callidove orgulje bile su postavljene na drvenoj galeriji iznad ulaza u katedralu. One su tijekom restauracije unutrašnjosti katedrale, odnosno

¹⁷ Prema Krizomalijevom prijepisu iz travnja 1942. godine, list 4 verso i 34.

¹⁸ Prema Krizomalijevom prijepisu iz listopada 1942. godine, str. 5.

Dioklecijanovog mauzoleja 1880.-1885. godine bile sklonjene, a zatim obnovljene, adaptirane i postavljene na balkon iznad sjevernog ulaza u kor, gdje su stajale do 1900. godine, da bi slijedeće godine bile prodane klarisama.¹⁹

Kameni okvir prozora na sjevernom pročelju s ostatkom antičke profilacije

Dva balkona u koru su u prvoj polovici dvadesetog stoljeća povezani drvenim “mostom” i tako pretvoreni u svojevrsnu galeriju - pjevalište, koja se pojavila unutar velikog otvora oko glavnog oltara u pogledu iz crkve.²⁰ Pjevalište u koru imalo je drvenu rešetku sličnu spomenutima na balkonima, koja je propuštala svjetlo iz kora u unutrašnjost katedrale. Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća balkoni su uklonjeni zajedno s galerijom između njih da bi ih zamijenilo novo pjevalište, postavljeno nešto više, s kombiniranom čeličnom i drvenom konstrukcijom, dijelom oslonjenom na bočne zidove kora, a dijelom obješenom o zid mauzoleja u potkrovlju kora. To je pjevalište bilo manje vidljivo iz crkve od staroga, ali je bilo nezgrapno i jako nametljivo u pogledu iz kora prema oltaru. Budući da je bilo postavljeno visoko, poremetilo je i izgled stropa kora, pa je barokni svijetnjak s izvornog položaja u središtu stropa morao biti premješten nešto istočnije. Pjevalište je uklonjeno u pripremnim radovima sanacije kora 1999. godine.

Srednji od gornjeg registra zidova kora razdvaja kameni vijenac trbušaste profilacije, a iznad njega je između jednostavnih pilastara bez profilacije postav-

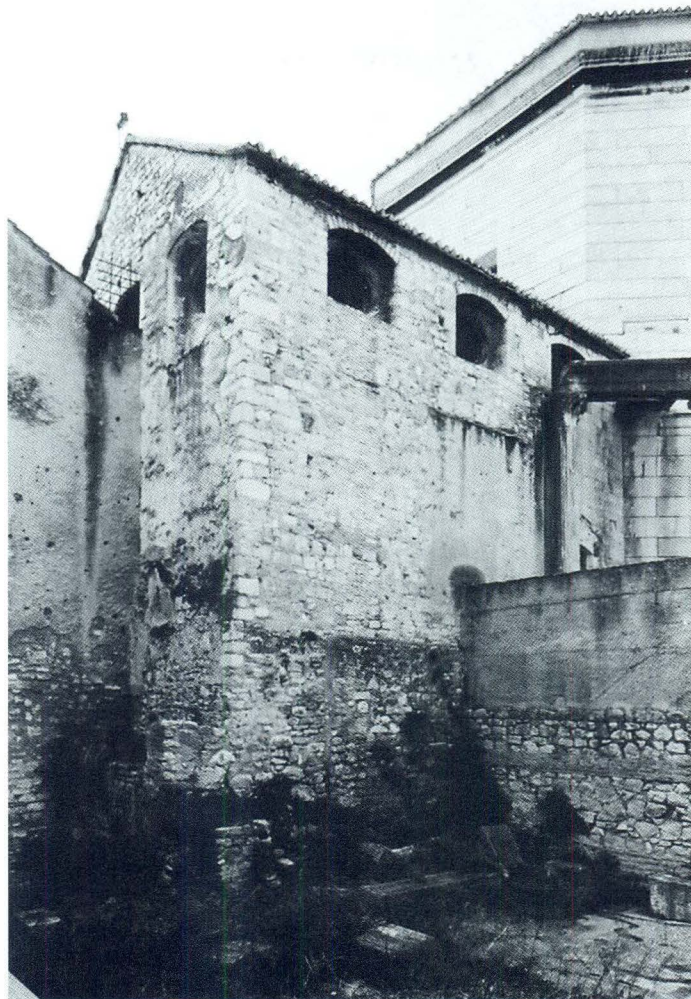
¹⁹ M. GRGIĆ, *Novi podaci o orguljama i orguljarima u splitskoj katedrali u XIX. stoljeću*, neobjavljeni rukopis.

²⁰ Drvena galerija slične namjene iznad glavnog ulaza u katedralu uklonjena je tijekom restauratorskih radova 1880.-1885. godine.

Unutrašnjost kora prije obnove 1999.-2002. godine

ljeno devet ovalnih prozora obrubljenih kamenim okvirima, također bez profilacije. Ti su okviri isklesani iz ploča kasetiranog kamenog stropa periptera Dioklecijanovog mauzoleja, na što ukazuju ostaci plitke profilacije uočljivi na vanjskoj strani prozorâ. Ta je profilacija identična onoj na sačuvanim pločama periptera. Pilastrima kojima su odijeljena polja s prozorima završavaju plitkim "kapitelima" jednostavnog konkavnog profila, izvedenim u žbuci, koji se produžuju u žbukani vijenac istog profila. Možda je na ravnom stropu izvorno u štukaturi bilo izvedeno središnje reljefno polje, ali nije preostao nikakav ukras, jer je s obnovama krova mijenjan i strop kora. Sačuvan je pak barokni drveni pozlaćeni luster, a iznad njega je na lancu uz strop pričvršćen drveni reljef golubice Duha Svetoga. Golubica je srebrne boje, a iza nje pozlaćeni oblak i snop svjetlosnih zraka.

Pogled na kor sa sjeveroistoka prije obnove 1999.-2002. godine

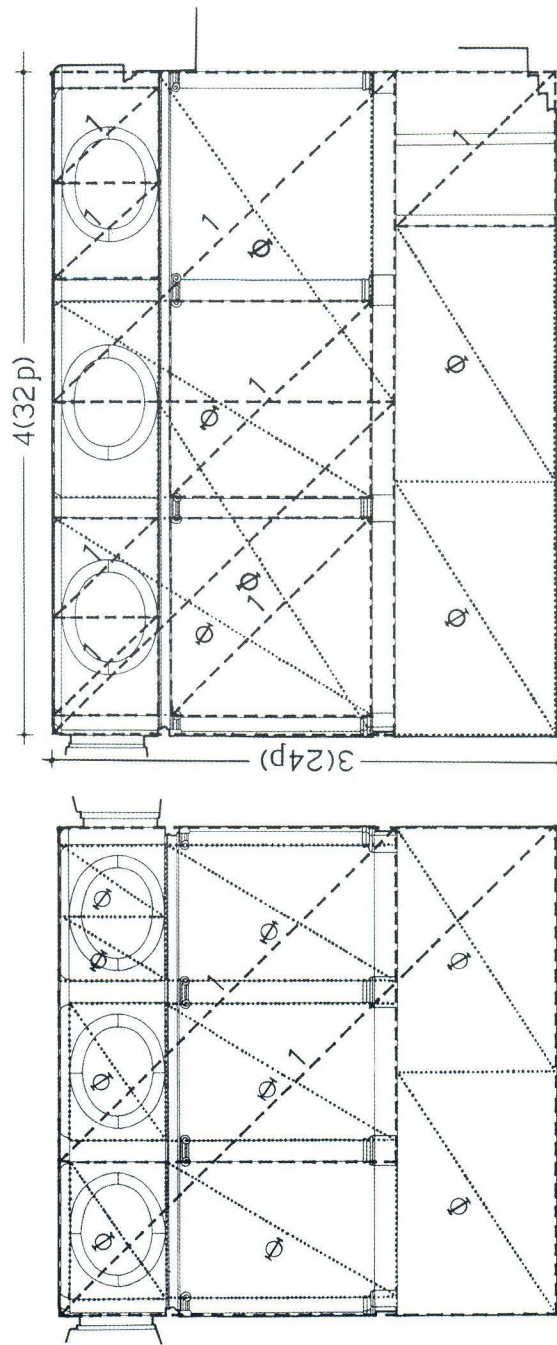
Unutrašnjost kora splitske katedrale je u cjelini dosta skromna, jednostavnog volumena i raščlanjena suzdržanim klasicističkim arhitektonskim rječnikom. Međutim, procjenjujući umjetničku vrijednost te arhitekture, trebamo imati u vidu vrlo teške uvjete u kojima je nastala, tako da je korišten gotovo isključivo priručni materijal (kamen iz dijelova Mauzoleja i porušenih kuća na mjestu gradnje kora). Isto tako, naglašena je i uloga arhitekture kao okvira za smještaj umjetnina - slika u gornjem dijelu i izrezbarenih korskih klupa u donjem, pa se, zajedno s glavnim oltarom koji predstavlja značajno umjetničko ostvarenje, može zaista govoriti o *Gesamtkunstwerku*, spoju svih grana likovne umjetnosti, a stvaranju ukupnog ugodaja značajno je pridonosila i glazba. Graditelj kora se, unutar skromnih mogućnosti koje je imao, vrlo dobro snašao, pa tako ističemo sigurno proporcionira-

Crtež u žbuci na sjevernom pročelju kora

nje čitavog volumena i pojedinih zidova. Naizgled jednostavan zadatak podjele zidnih ploha na tri horizontalna i tri vertikalna registra riješen je znalačkim korištenjem proporcijskog sustava temeljenog na kvadratu i pravokutniku zlatnog reza. Osnovna proporcija istočnog zida je kvadrat, a raščlamba je izvedena kombinacijom pravokutnikâ zlatnog reza. Kod uzdužnih zidova postupak je sličan, samo što je tu zlatni rez poslužio za osnovne proporcije, dok je kvadrat korišten kod podjele ploha na pojedina polja. Na taj je način uspostavljena čvrsta veza između proporcija zidova različitih dimenzija, pa se i međusobne razlike u veličini slika (kvadratne na uzdužnim, pravokutne na istočnom zidu) doimaju prirodno i skladno.

Kor je vješto uklopljen u zatečeno izgrađeno gradsko tkivo. Budući da je bio sa svih strana okružen kućama, povišen je toliko iznad njih da bi se u gornjoj zoni zidova mogli otvoriti ovalni prozori i tako dobiti potrebno svjetlo. Na taj je način ostavljena netaknuta velika površina zidova za postavu slika i dobijeno karakteristično osvjetljenje odozgo. Način osvjetljanja visoko uzdignutim prozorima možda je imao uzor u renesansnoj kapeli blaženoga Ivana Ursinija u trogirskoj katedrali. Mali trogirski okulusi su se u splitskome koru povećali i izdužili u elipse da bi se bolje prilagodili zadatoj arhitektonskoj raščlambi zidova. Osobita pozornost kojom je dnevna svjetlost unešena u baroknu unutrašnjost kora nalazi odjek u

Poprečni i uzdužni presjek kora s proporcijiskom shemom

Dominisovim znanstvenim istraživanjima iz oblasti optike.²¹ Dominisovo zani-

manje za osvjetljenje mračne unutrašnjosti katedrale vidi se iz njegove vizitacije u kojoj nalaze otvaranje lanterne navrh kupole Mauzoleja, kao i iz pažnje kojom je sačuvan prozor na istočnom zidu iste građevine. Gradnjom krovista kora manji, donji dio toga prozora morao je biti zazidan.²²

Po načinu obrade vanjskih površina zidova kora jasno je da je samo manji dio sjevernog pročelja bio izložen pogledu. Sjeverna vrata kora vodila su prema biskupskoj palači. Sudeći prema sitnim, ali pravilno obrađenim klesancima, ovaj dio vanjskog zida kora u širini periptera Mauzoleja bio je vidljiv, za razliku od ostalih površina pročelja koje su bile zidane grubo obrađenim kamenom. U nastavku sjevernoga pročelja prema istoku sačuvan je u žbuci urezan crtež, podloga slikarije koja prikazuje iluzionističku arhitektonsku kompoziciju. Boja se sačuvala samo u tragovima, a crtež se može datirati u prvu polovicu 18. stoljeća po stilu i prema prikazanome grbu nadbiskupa Laghija (1720.-1730.).²³ Čini se da je izvorno taj dio sjevernog pročelja kora bio vidljiv iz dvorišta nadbiskupske palače, jer je istovremeno sa žbukom u kojoj je urezan crtež u zid iznad njega ugrađena streha od kamenih ploča radi zaštite od kiše. Ostali dio sjevernog pročelja kora, kao i sjeverni dio njegovoga istočnog pročelja, bili su ugrađeni u zgrade nadbiskupske palače. Nakon požara tog sklopa 1924. godine i njegovog rušenja ogoljeni su zidovi kora pa je izašla na vidjelo gruba struktura zidanja. Tada se otvorio pogled na katedralu sa sjeveroistočne strane, kor je postao vidljiv na način na koji izvorno nije bio predviđen i koji je pridonio negativnoj valorizaciji te arhitekture. Uz sjevernu polovicu istočnog pročelja bila je dograđena zgrada u sklopu nadbiskupske palače koja je izvorno vjerojatno bila niža od prozora kora, ali je naknadno bila povišena. Iz Andrićevog snimka vidi se da je stromom nadvisivala sljeme krova kora.²⁴ U toj je zgradi zacijelo bio nadbiskupov stan, što se može zaključiti iz jednog zanimljivog detalja. Pod sjevernim prozorom s vanjske strane istočnog zida kora naknadno je usječena niša tako da je u njoj mogao sjediti nadbiskup. On je tako iz svojega stana mogao pratiti misu na glavnom oltaru kroz prozor iz čije je željezne rešetke u tu svrhu izrezan središnji dio.²⁵

²¹ De Dominisov traktat *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride* objavljen je u Veneciji 1611. godine; J. BAJAMONTI, *op. cit.*, str. 187; Ž. DADIĆ, *Rad Markantuna Dominisa na problemima fizike*, Encyclopaedia moderna 5-6, Zagreb, 1967., str. 130

²² G. NIKŠIĆ, *op. cit.* (7), str 40. Iako smo u ovom članku građevinu kora splitske katedrale prema uvriježenoj terminologiji označili kao "baroknu", na njoj ne nalazimo pravih baroknih stilskih elemenata. Ako prihvatimo definiciju manirizma kao stila koji na iskustvima visoke renesanse, a prije velikoga baroknog zamaha, traži nove mogućnosti umjetničkog izražavanja poigravajući se klasičnim principima, onda bismo mogli u splitskome koru pronaći elemente, iako dosta skromne, manirističkog stila. To se u prvom redu odnosi na način na koji je izvedena proporcijaska shema, kao i na vještinu kojom je građevina podignuta usred gusto izgrađenog gradskog tkiva. U oba slučaja graditelju je, čini se, bilo stalo da pokaže kako s lakoćom savladava teške zadatke, što je jedna od bitnih značajki manirističkog stila.

²³ Grb je ucrtan u sredini gornjeg dijela kompozicije. U. KRIZOMALI, *Grbovi splitskih nadpastira*, Split, 1941., str. 7.

²⁴ D. KEČKEMET, *op. cit.*, tabla IX.

²⁵ Iz istog je razloga korčulanski biskup Toma Malumbra dao sagraditi most iznad ulice između svojega stana i katedrale. G. NIKŠIĆ, *Marko Andrijić u Korčuli i Hvaru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 37, Split, 1997.-1998., str. 216.

Sjeverni prozor na istočnom zidu kora

U nastavku prema jugu istočno pročelje kora pokriveno je kućom koja je tu bila zatečena. To zaključujemo po spoju sjevernog zida te kuće i istočnog zida kora. Tijekom nedavnih radova utvrđeno je da je ugao kuće, u kojemu je pronađen vertikalni oluk sastavljen od ugrađenih keramičkih cijevi, naknadno obuhvaćen zidom kora. S južne strane uz kor je bila prislonjena zgrada franjevačkog hospicija do 1905. godine, kada je porušena. Na staroj fotografiji vide se gotički otvori na njezinom južnom pročelju.²⁶ Dalje prema zapadu bila je izgrađena barokna sakristija, koja je pokrivala polovicu južnog pročelja kora i dio periptera s jugoistočne strane mauzoleja.

De Dominis u svojoj vizitaciji 1604. godine nalazi u crkvi “obješenu” ispod orgulja neuglednu sakristiju, u kojoj su se držale crkvene knjige i ruho, sve u vrlo lošem stanju. Srebrni predmeti čuvali su se u ormaru, po veličini jednakom

²⁶ Fotografija u fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu.

Franjevački hospicij. Fotografija prije rušenja 1905. godine.
Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu

spomenutoj sakristiji, koji se zaključavao trima ključevima, od kojih je jedan držao knez, drugi prokurator kaptola, a treći plemić izabran od gradskog vijeća.²⁷ Sedma glava prve knjige starog gradskog statuta iz 1312. godine govori da se srebro i relikvije čuvaju u škrinji s tri ključa koji se zajedno s po jednom kopijom popisa nalaze kod sakriste katedrale, u riznici splitske komune i kod izabranog plemića.²⁸ Vjerojatno se oba podatka odnose na veliki ormar koji je izdubljen u

²⁷ Prema Krizomalijevom prijepisu iz travnja 1942. godine, list 4 verso.

²⁸ *Statut grada Splita*, Split, 1985., str. 14 (prijevod) i 10 (izvornik). I. OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 74.

Ormar uz južna vrata katedrale - nekadašnja riznica

istočnom zidu južne pravokutne niše Dioklecijanovog mauzoleja, uz južna vrata katedrale. Taj ormar ima lijepe drvene četverodijelne vratnice s tri brave. Na rubovima ormarske niše postoje tragovi starijih vratnica pa se može pretpostaviti da je riznica katedrale bila na ovom mjestu znatno prije De Dominisova vremena. Nadbiskup je u svojoj vizitaciji naredio da se sagradi nova sakristija i da se u nju smjesti riznica, a ispražnjena niša postojeće riznice iskoristi za smještaj jednog oltara. U prvoj Cosmijevoj vizitaciji iz 1682. godine u spomenutom ormaru još se nalaze srebrni predmeti, od kojih se ističe stara srebrna pala s glavnog oltara, te relikvijari. Međutim, već druga Cosmijeva vizitacija iz 1704. godine u tom ormaru, odnosno niši opisuje oltar sv. Jeronima. Stari oltar posvećen tome svecu bio je

smješten južno od glavnog oltara, a De Dominis ga je ukinuo i naredio da se u njemu čuva sveto ulje.²⁹

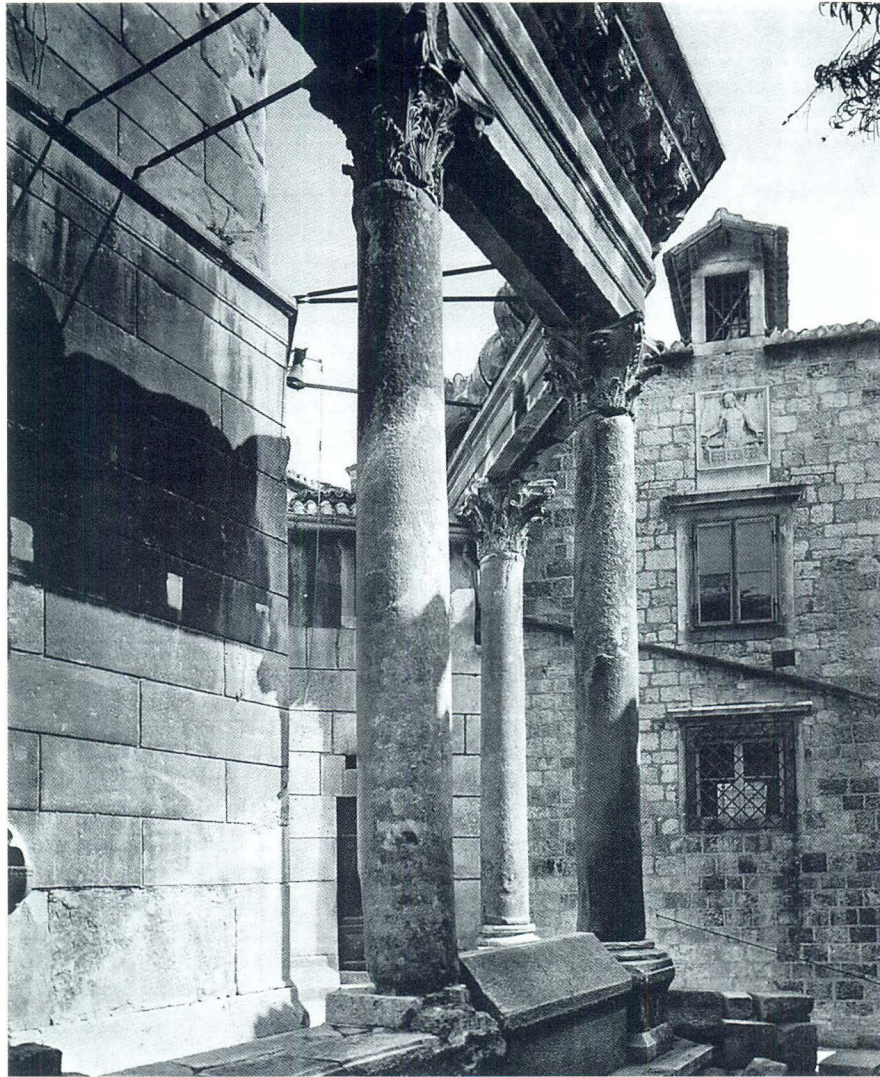
Kao graditelja barokne sakristije Farlati spominje Sforzu Ponzonija,³⁰ ali možemo zaključiti da je sakristiju sigurno zamislio, a vjerojatno i započeo, njegov prethodnik Markantun de Dominis kao dio jedinstvene cjeline s kanoničkim korom. Na arhivskim fotografijama se vidi da je pročelje stare sakristije oko ulaza bilo građeno velikim pravilno klesanim blokovima. Zacijelo su to bili reutilizirani antički blokovi istočnog zida mauzoleja, preostali nakon proboja za vrijeme gradnje kora. To pokazuje, zajedno s prije spomenutim segmentima stropa periptera ugrađenima u prozore, kao i s velikim fragmentom korintskog kapitela pronađenim tijekom nedavnih radova u istočnom zidu kora, da su barokni graditelji pažljivo i štedljivo koristili uklonjene dijelove antičke građevine.³¹ Lijepi reljef Imago Pietatis iz 16. stoljeća bio je ugrađen visoko sred pročelja. Njega je 1509. godine dala izraditi Bratovština Presvetog Sakramenta, osnovana 1491. godine, koja se u dokumentima spominje i pod imenom Bratovštine Corporis Christi. Reljef je izrađen od ploče prokoneškog mramora, veličine 103x89 cm, dok je posvetni natpis s godinom, koji je ugrađen ispod ploče, izrađen od vapnenca. Po dimenzijama i po vrsti materijala ta ploča sasvim odgovara ranosrednjovjekovnim plutejima iz različitih faza uređenja unutrašnjosti katedrale, koji su pronađeni kao spolije u crkvi i u krstionici. Prema tome, moglo bi se očekivati da je i taj reljef Krista isklesan od antičke mramorne ploče reutilizirane u srednjem vijeku.³² Zapadno pročelje sakristije bilo je zidano skladno, s profiliranim nadvojima iznad prozorâ. U unutrašnjosti su bila *in situ* sačuvana neoštećena dva stupa periptera Dioklecijanova mauzoleja s bazama i kapitelima.

²⁹ Zanimljivo je da je početkom 20. stoljeća u spomenutom ormaru uz južna vrata, nakon što je ukinut oltar sv. Jeronima, ponovo smješten dio riznice, dok su se veći predmeti čuvali na gornjem katu sakristije. F. HAMILTON JACKSON, *The Shores of the Adriatic (The Austrian Side)*, London, 1908., str. 298.

³⁰ D. FARLATI, *op. cit.*, str. 502.

³¹ Nije jasno što se dogodilo s dva stupa na istočnoj strani periptera koja je uklonio De Dominis. Prije gradnje kora on je 1604. godine zabilježio 24 stupa na peripteru. Danas ih nalazimo 21, brojeći i dva stupa koja su u srednjem vijeku postavljena s obje strane glavnog ulaza da podržavaju svod terase između zvonika i crkve. Jedan stup s južne strane uklonjen je vjerojatno prigodom rušenja kapele sv. Matije 1881. godine. Sudeći po pravilnosti u rasporedu stupova periptera obzirom na vrstu upotrebljenog kamena, vjerojatno je da su dva nestala stupa na istočnoj strani bila od mramora i kanelirana, poput preostala dva na istoj strani. Možda je dio jednog od njih stup koji je naopako ugrađen u sjeverni zid župne kuće (nekadašnji južni zid porušene kapele sv. Matije). Manje je vjerojatno da su to dva od četiri stupa od crvenog granita koji su sačuvani u crkvi na Sustipanu, iako po dimenzijama odgovaraju. Četiri stupa od crvenog granita iz te crkve su možda izvorno stajali na prostazi Mauzoleja. U samostansku crkvu su mogli dospjeti u 13. stoljeću, kada je na mjestu prostaze započela gradnja zvonika. Ostala dva stupa u crkvi sv. Stjepana su od sivoga granita, nešto su manji i mogli su pripadati prostazi Jupiterovog hrama. G. NIKŠIĆ, *Prilog o arhitekturi Dioklecijanovog mauzoleja i rekonstrukciji splitske katedrale u 13. stoljeću*, Petriciolijev zbornik I (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 35), Split, 1995., str. 109.

³² Zbog velikog broja fragmenata ranosrednjovjekovnog crkvenog namještaja, osobito dijelova oltarskih pregrada iz nekoliko povijesnih razdoblja, pronađenih u katedrali i oko nje, koji su mahom izrađeni iz iste vrste prokoneškog mramora, pretpostavljamo da

Stara sakristija prije rušenja 1937. godine (Ć. M. Iveković 1927.)

U travnju 1937. godine sakrista (čuvar riznice) don Nikola Žiška upozorio je na teško stanje sakristije i na ugroženost umjetnina u riznici, a osobito na opas-

je sav taj mramor izvorno bio ugrađen u Dioklecijanovu mauzoleju. Ovdje skrećemo pozornost na ponovo aktualiziran problem provenijencije ploča od prokoneškog mramora od kojih je načinjen krsni zdenac u krstionici sv. Ivana. Teško je povjerovati da su ti pluteji doneseni iz solinske Šuplje crkve, jer su fragmenti skulpture koji su tamo pronađeni, a po stilskim se odlikama povezuju s reljefima iz splitske krstionice i vjerojatno su djelo iste radionice, svi izrađeni od vapnenca.

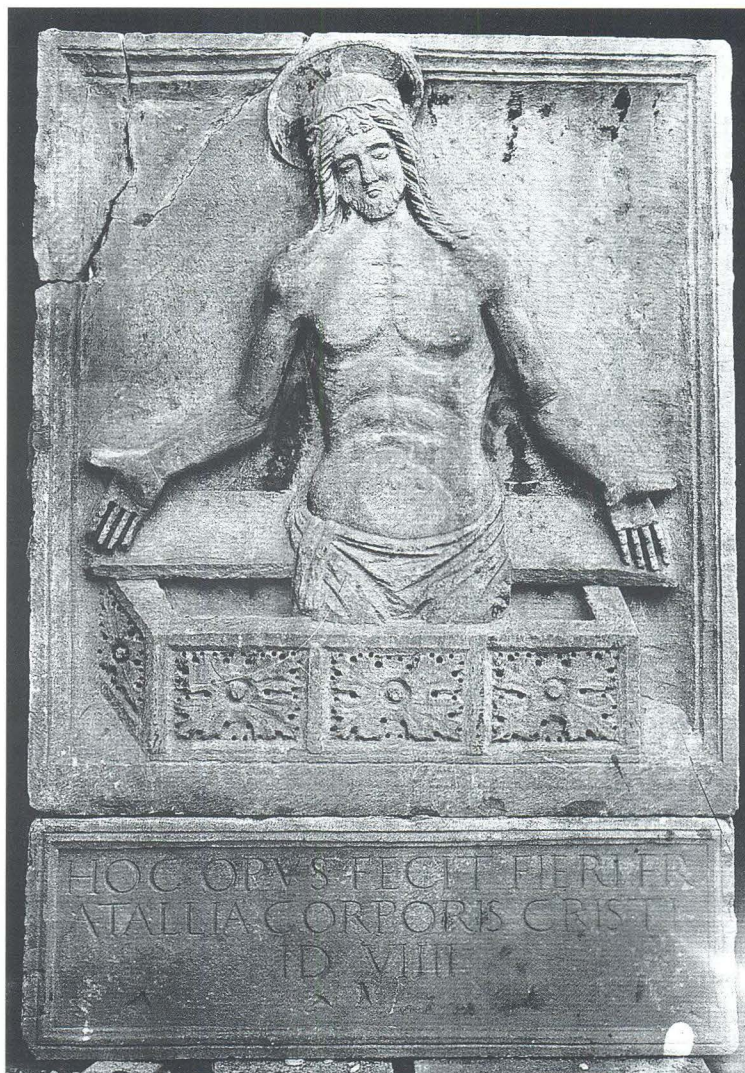

Rušenje stare sakristije 1937. godine. Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu

nost od požara.³³ Crkovinarstvo je ishodilo dozvolu za rekonstrukciju i proširenje sakristije s riznicom. Projekt koji je izradio arhitekt Kuzma Gamulin odobrio je Općinski tehnički ured, a u ime Konzervatorskog ureda dozvolu je u Karamanovom odsustvu izdao C. Fisković. Projektom je bilo predviđeno zadržavanje zapadnog pročelja, pomicanje istočnog zida prema istoku za 1 metar, te izvedba armirano betonskih međukatnih konstrukcija kao zaštita od požara. Međutim, kada je početkom rujna započelo uklanjanje dijelova stare konstrukcije, i kada su se pokazala dva antička stupa koji su do tada bili ugrađeni u staru sakristiju, odlučno je reagirao konzervator Lj. Karaman i zaustavio radove. On je zatražio da se poštuju odredbe regulacionog plana prema kojima "se zgrade, koje već postoje smiju prepravljati, proširivati ili nazidivati samo tako ako se prilagode regulacionom planu, a to znači njegovim građevinskim linijama." Drugim riječima, on je zahtijevao da se stara sakristija sruši, a nova podigne istočnije, tako da se oslobodi dio periptera koji je do tada bio pregrađen.³⁴ Na Karamanov dopis odmah su reagirale crkvene i općinske vlasti. K. Gamulin je u kratkom roku načinio novi projekt koji je odobrio Konzervatorski ured, a već 27. rujna 1937. godine gradsko

³³ Dopis N. Žiške biskupu, kaptolu i crkovinarstvu od 8. travnja 1937. godine. Arhiv stolne crkve.

³⁴ Dopis Konzervatorskog ureda br. 124. od 7. rujna 1937. godine. Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu.

Renesansni reljef Imago Pietatis ugrađen u pročelje sakristije. Snimak iz 1937. godine, prije ponovne ugradnje u pročelje sakristije. Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu

poglavarstvo je izdalo građevinsku dozvolu.³⁵ Prema tome novom projektu barokna sakristija je porušena, a postojeći sitniji kamen je iskorišten za zidanje zapadnoga i južnog pročelja. Na zapadno je pročelje ugrađen spomenuti mramorni reljef Krista, ali ne i stare profilacije prozora, niti krupni antički klesanci. Umjesto

³⁵ Radi uštede na vremenu, novi projekt je u stvari samo uklopljen u postojeću dozvolu, a stari stavljen van snage. Dopis gradskog poglavarstva upravi stolne crkve pod oznakom III/14 N° 12007, od 27. rujna 1937. godine. Arhiv stolne crkve.

kosog krova izvedena je ravna armirano betonska ploča, a samo je uz rub postavljen red kupa kanalice koje bi trebale u pogledu odozdo simulirati krov.³⁶

Ne možemo se složiti s Karamanovom ocjenom da je stara sakristija bila "bez ikakve umjetničke vrijednosti i arhitektonskog oblika".³⁷ Na temelju Andrićeva snimka katedrale iz sredine 19. stoljeća, oskudnih fotografija snimljenih prije i za vrijeme rušenja, te konačno spomenutog vrijednog renesansnog reljefa koji je bio ugrađen na pročelju, možemo tvrditi da barokna sakristija nije bila beznačajna građevina, da je u svakom slučaju bila vrjednija nego beskrvna nova zgrada koja ju je zamijenila.

Uklanjanjem stare sakristije otkriven je dio antičkog periptera, ali i dio južnog zida kora koji izvorno nije bio vidljiv pa je zbog toga bio grubo zidan. Vrata koja su spajala kor i sakristiju, kao i vrata koja su vodila s kata sakristije na ranije spomenuti balkon (pjevalište) su zazidana, a otkriveni dio južnog zida kora koji je ranije bio unutar sakristije je ožbukano.³⁸

Premještanjem sakristije prema istoku stvoren je dodatni problem u unutrašnjosti kora jer su se morala otvoriti nova vrata, samo jedan metar od starih zazidanih, da bi se ponovno uspostavila veza kora i sakristije. Zbog korskih klupa koje su u to vrijeme (1937.-1938. godine) bile još u izvornom, ispruženom položaju, nova vrata su postavljena vrlo nezgrapno - uza sam rub južnog kraka klupa, a sa strane sakristije zapadnije od njezina sjeverozapadnog kuta, pa je dio pročelja nove sakristije morao biti skošen. Sve nabrojeno, uz kasniju proizvoljnu rekonstrukciju korskih klupa, unijelo je nered i degradiralo enterijer baroknog kora, izvorno bogate i smirene, simetrične kompozicije.

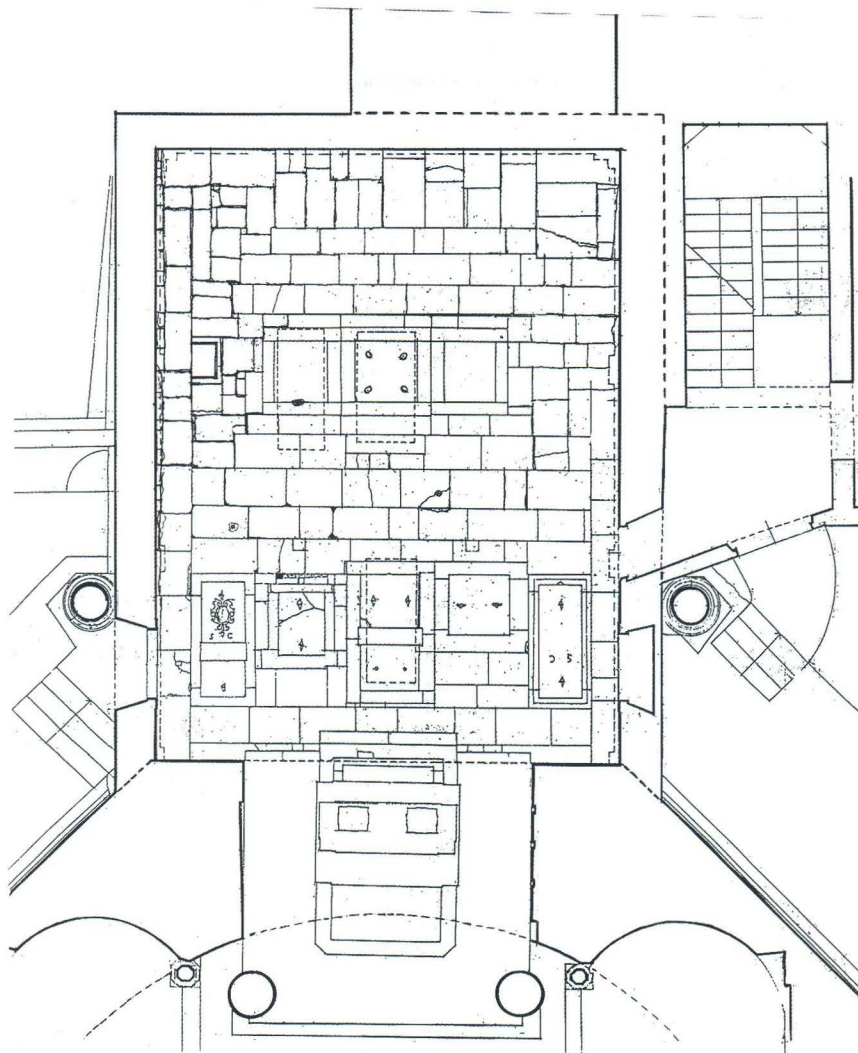
Kameni pločnik kora načinjen je, slično kao i zidovi, od priručnog materijala. Uza zidove, gdje nisu bile vidljive ispod drvenog podija, bile su složene grublje obrađene ploče, dok je vidljivi dio pločnika bio pravilnije oblikovan. Osim običnog kamena tu je bio upotrijebljen i mramor. Sastavni dio popločenja su i grobne ploče koje se lijepo uklapaju u zadani tlocrt. U koru su se pokapali nadbiskupi i kanonici.³⁹ Prema Farlatiju, u koru su pokopani nadbiskupi S. Ponzoni, B. Albani, S. Cosmi, S. Cupilli i G. B. Laghi, a Bulić navodi da su u Ponzonijevoj grobnici

³⁶ Radove je izvodio građevinski poduzetnik Leonard Markovina, a nadzirao ih je Kuzma Gamulin. Namještaj od hrastovine, također po Gamulinovu projektu, izradio je stolar Stjepan Jaman. Gradnja je dovršena u kratkom roku, a kolaudacija radova je izvršena 9. svibnja 1938. godine. Dokumenti u arhivu stolne crkve.

³⁷ LJ. KARAMAN, *O radovima izvedenim u središtu staroga Splita*, Mogućnosti, god. VII, br. 1-2, Split, 1960., str. 1013.

³⁸ U nedavnim radovima odzidana su južna vrata kora kojima se sada pristupa u peripter pa je tako ponovo uspostavljena izvorna simetrija uzdužnih zidova kora.

³⁹ Mrtvi su se pokapali u katedrali, u koru katedrale, u peripteru i groblju oko katedrale. Krajem 18. stoljeća u katedrali i oko nje bilo je ukupno 16 grobnica: jedna za nadbiskupe, dvije za kanonike, dvije za niži kler, četiri za članove pojedinih splitskih obitelji, a sedam u vlasništvu kaptola rezervirane za ostale vjernike. Kaptol je držao ključ groblja, morao je groblje čistiti, popravljati i iz punih grobova prenositi kosti u kosturnicu. I. OSTOJIC, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 145.

Tlocrt kora s kamenim popločanjem

pokopani S. Cosmi, S. Cupilli, G. B. Laghi, A. Kačić. I. L. Garagnin i L. Cippico, dok su kosti biskupa P. Miošića prenesene sa Sustipana.⁴⁰

Od ukupno osam grobnica, tri su smještene u istočnoj polovici kora i zauzimaju širinu između sjevernog i južnog krila drvenog podija korskih klupa. Vjerojatno su sve tri nadbiskupske. Središnju grobnicu, sučelice nadbiskupskom

⁴⁰ F. BULIĆ, *Dva sarkofaga Ivana Ravenjanina i Lovre Dalmatinca spljetskih nadbiskupa*, Zadar, 1882., str. 42-49, 55-59.

tronu, dao je načiniti Sforza Ponzoni, nadbiskup koji je dovršio uređenje kora. Ona se od ostalih ističe bojom - poklopac je od crvene rapske breče, a okvir je ukrasjen inkrustacijom od zelenog mramora. Iako su, prema natpisu koji je uklesan na poklopcu, u toj grobnici uz nadbiskupa trebali biti pokopani njegova majka i brat, to se nije dogodilo jer su njih dvoje umrli u Veneciji.⁴¹ U istraživanjima krajem 1998. godine u grobnici je pronađen sanduk s cjelovitim kosturom, a ispod njega ispremiješane kosti još najmanje pet osoba. Prema priložima može se zaključiti da se radi o nadbiskupima.⁴²

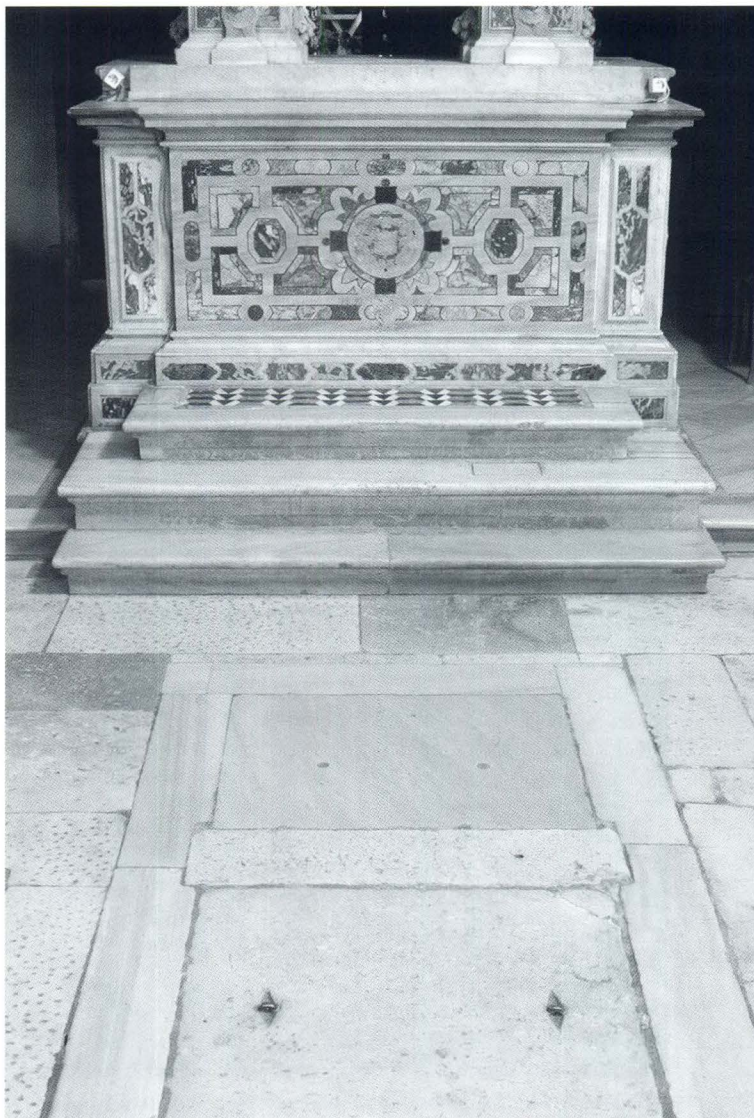
Središnja grobnica nadbiskupa Sforze Ponzonija

Dvije grobnice koje flankiraju Ponzonijevu imaju poklopce od prokoneškog mramora. Vjerojatno su i u njima bili pokopani nadbiskupi, ali je to teško utvrditi zbog toga što su kosti ispremiješane.

Niz od pet kanoničkih grobnica u zapadnom dijelu kora smješten je između bordure od kamenih ploča koje teku uz sjeverni i južni zid. Središnja grobnica je najveća. Od njezine dvije pokrovne ploče jedna je od kamena, a druga od

⁴¹ D. FARLATI, *op. cit.*, str. 506.

⁴² Voditelj arheološkog istraživanja dr. Franko Oreb zaključio je da je sačuvani kostur pripadao biskupu Alviseu Mariji Piniju, koji je prema dokumentima pokopan u katedrali 14. siječnja 1865. godine. F. OREB, *Grob nadbiskupa Ponzonija u koru splitske katedrale*, Kulturna baština 30, Split, 1999., str. 87-98. Možda se ipak radi o nekom drugom biskupu ili nadbiskupu, jer je naknadno u Natalisovoj grobnici pronađena limena posuda s poklopcem na kojemu je bilo označeno da je u njoj bila pohranjena Pinijeva utroba. Slična posuda, ali bez poklopca i u raspadajućem stanju pronađena je i u Ponzonijevoj grobnici. Kako su obje grobnice bile oštećene radovima tridesetih godina dvadesetog stoljeća, moguće je da su tada ispremiješane kosti, a možda i spomenute limene posude.

Antependij stražnje strane glavnog oltara i grobnica kanonika Jerolima Natalisa

prokoneškog mramora, kao i okvir. Na mramornoj ploči teško se razaznaje natpis koji ukazuje da je grobnicu dao načiniti Jeronim Natalis, koji je bio kanonik od 1613. do 1657. godine. On je na stražnju stranu glavnog oltara, pred svojom grobnicom, dao postaviti antependij s inkrustacijama od raznobojnog mramora, svojim grbom i inicijalima.⁴³

⁴³ I. OSTOJIĆ, *op. cit.*, str. 266.

Godine 2001., prigodom sanacije pločnika kora koji je zbog slijeganja bio raspucao, izvršena su arheološka sondiranja.⁴⁴ Tada je u jugoistočnom uglu kora pronaden dio antičkog zida koji se proteže u pravcu istok-zapad uz južni zid kora, kao i grobovi koji su stariji od kora. Nešto dalje od te sonde prema zapadu izvađena je jedna od kamenih ploča pločnika. Pokazalo se da je ona dio prednje strane antičkog sarkofaga. Sačuvan je lijevi dio *tabulae ansatae* isklesane u plitkom reljefu, u kojoj je fragment natpisa. Prikaz dupina u donjem lijevom uglu možda ukazuje na ranokršćansku pripadnost sarkofaga. O nalazu triju mramornih fragmenata bit će riječi nešto kasnije.

Ulomak antičkog sarkofaga pronaden u pločniku kora

Daljnijim istraživanjem utvrđen je razlog deformacije središnjeg dijela popločanja i oštećenja grobnica. Naime, nakon skidanja kamenih ploča u predjelu između dva reda grobnica, ustanovljeno je da su one ležale na drvenim gredama koje su premošćivale raspon između grobnica, a ispod njih bila je šupljina od nešto

⁴⁴ Arheološka istraživanja 2001. godine vodila je Tajma Rismondo. O nalazima u pločniku i zidovima kora vidi: G. NIKŠIĆ, *Novi nalazi u koru katedrale sv. Dujma*, Kulturna baština 31, Split 2002., str. 139-162.

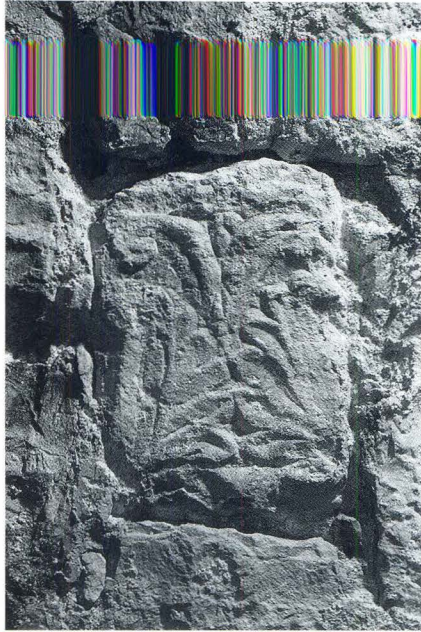
više od pola metra dubine, koju je odozdo zatvarala betonska ploča. Ta je betonska ploča postavljena nakon što je otvoren zatrpani hodnik između istočnoga zida baze periptera Dioklecijanova mauzoleja i istočnog zida temenosa, vjerojatno nakon uklanjanja stare biskupije sa sjeverne i sakristije s južne strane. Tada su oštećeni dijelovi profiliranog vijenca baze periptera popravljani kamenim tašelima, a gornji, nestali dijelovi niša u zidu temenosa rekonstruirani su u betonu. Hodnik je premošten betonskom pločom, ali čini se da ona nije ulijevala povjerenje pa joj nije povjereno nošenje težine kamenog pločnika kora, nego je on oslonjen na improvizirani drveni grednjak. Tim radovima su s obje strane hodnika oštećeni krajevi grobnica koje su ponešto skraćene, a njihov sadržaj ispremiješan.

Ulomak korinskog kapitela ugrađen u istočni zid kora

Nakon istraživanja uklonjena je drvena građa, a oštećene grobnice su sanirane. Iznad stare betonske ploče izvedena je nova, armiranobetonska, na koju su na nasipu položene kamene ploče. Čitav pod kora je saniran, a rasklimane ploče su učvršćene i fugirane.

Spomenuli smo da su graditelji kora koristili priručni materijal, a među njime i brojne fragmente antičke građevine. Opisali smo i ulomke kamenih ploča kasetiranog stropa periptera koji su ugrađeni u prozore. O tom postupku svjedoči i veliki fragment korinskoga kapitela koji je nakon uklanjanja žbuke pronađen uz sjeveroistočni ugao kora. Taj je kapitel sigurno pripadao jednom od stupova koji su uklonjeni s istočne strane periptera. Osim antičkih, u zidovima kora pronađen je i niz srednjovjekovnih spolija. Dijelovi okvira vrata ili prozora bili su izvađeni iz kuća ili ruševina koje su stajale na mjestu kora. Mnogo su zanimljiviji fragmenti ranosrednjovjekovne skulpture koja je pripadala crkvenom namještaju. U donjem dijelu sjevernog zida bio je ugrađen rustični, vrlo stilizirani korintski kapitel pilastra, izrađen od vapnenca u sasvim plitkom reljefu. Visoko na južnom zidu pronađen je također u vapnencu isklesani ulomak predromaničkog reljefa, naj-

Ranosrednjovjekovni kapitel ugrađen
u sjeverni zid kora

Ulomak predromaničkog ciborija ugrađen
u južni zid kora

vjerojatnije ciborija nekog oltara. Na ulomku je sačuvan dio stilizirane ptice, vjerojatno pauna, pod čijom je nogom mali ostatak luka. U gornjem dijelu je horizontalni pojas u kojem je tropruta pletenica, a između njega i ptice ploha je brižljivo ispunjena jednostavnim trokutastim čvorom od, također troprutog, pletera. Iz poda je izvađen ulomak grede od vapnenca koja je dekorirana prepletenim arkadicama od dvoprutih traka.

Osim toga, u pločniku su pronađene još tri vrlo značajne spolije od prokoneškog mramora. Spomenuli smo dvije grobnice uz onu Ponzonijevu. Kada smo ih otvorili i mramorne poklopce okrenuli na drugu stranu, ukazao se ranosrednjovjekovni reljef plutejâ oltarne pregrade. Na svakoj ploči sačuvan je par križeva pod arkadom. Križevi su u donjem dijelu flankirani parom palmeta, a u gornjem parom rozeta. Haste križeva nisu ukrašene pleterom, kako je to uobičajeno, već nizom fino obradenih kružića. U sredini svakog križa je rozeta. Glatki stupovi nose jednostavno stilizirane kapitele i preko njih polukružne lukove. Lukovi su ukrašeni zrcalno simetrično raspoređenim nizovima kuka. Trokutasti prostor između lukova s njihove gornje strane ispunjen je jednostavno stiliziranim ljljanom. Pojas iznad arkada je potpuno otučen pa nije jasno da li je bio ukrašen pleterom ili nekim drugim ornamentom. Otučen je i reljef uz sva četiri ruba ploča da bi se dobio pravilan oslonac kod polaganja ploča u okvir grobnica.

Iako su ploče po osnovnom rasporedu ornamenta potpuno istovjetne i pripadaju istom vremenu, po načinu obrade jasno je da se radi o dva klesara. Ploča sjeverne grobnice ukrašena je uz očigledan strah od praznog prostora, pa su gotovo sve površine ispunjene reljefom, dok su na drugoj ploči pojedini motivi ponešto uži, a detalji preciznije klesani. Bliske analogije opisanim plutejima mogu se pronaći u pregradama crkve sv. Mihovila in ripa maris, sv. Lovre u Pazdigradu, sv.

Ulomak predromaničke grede pronaden u pločniku kora

Jure na rtu Marjana i drugima. Međutim, kako se na našim fragmentima ne pojavljuje pleterni ornament tamo gdje je inače uobičajen (na stupu, na lukovima i na križu), zaključujemo da se mogu datirati dosta rano, vjerojatno u osmo ili deveto stoljeće.

Treća spolija od prokoneškog mramora izvađena je iz okvira Natalisove grobnice. To je u stvari greda oltarne pregrade koja je s gornje strane sužena, a u donjem lijevom uglu zasječena da bi se prilagodila položaju u okviru grobnice. Lice je podijeljeno u tri zone. Gornji pojas sastoji se od niza kuka nagnutih udesno, po čemu zaključujemo da se radi o gredi s lijeve strane pregrade. U sredini je bio red arkadica koje su teško oštećene. Donji pojas glatko obrađen i u njemu je uklesan sljedeći natpis:

[...D]OMVS HEC FVLGE SVB HONORE S̄CI IŌHI B[APTISTAE...]

Greda oltarne pregrade pronadena u okviru Natalisove grobnice

Po tome bi se natpisu dalo zaključiti da je mramorna greda u kor dospjela iz krstionice sv. Ivana. Taj nalaz pokazuje da se mramorni elementi crkvenog namještaja nisu selili samo u krstionicu kada se preuređivao prezbiterij katedrale, nego i u obrnutom smjeru. Zbog toga treba biti oprezan kod određivanja izvornog smještaja pojedinih mramornih ulomaka koji su pronađeni u katedrali ili u krstionici. Iako je sačuvano nekoliko desetina ulomaka arhitektonske plastike, mahom od prokoneškog mramora, koji su pripadali namještaju prezbiterija splitske katedrale (ili krstionice), teško je za sada jasno razlučiti faze srednjovjekovnih preuređenja, tim više što se specijalisti koji se bave tim problemom još uvijek ne slažu oko datacije pojedinih fragmenata.⁴⁵

⁴⁵ LJ. KARAMAN, *Izješće o djelatnosti Konzervatorskog ureda za Dalmaciju u Splitu 1924-1925.*, VAHD XLVII-XLVIII, Split, 1924/25, prilog VI, str. 25; Ž. RAPANIĆ, *Kamena*

Plutej predromaničke oltarne pregrade pronađen u grobnici sjeverno od Ponzonijeve

U Splitskoj katedrali se zatečeni antički materijal, možda i više nego drugdje, iskorištavao do najmanjeg komadića. Tu svaki kamen ima posebno značenje, često i višestruko, što se osobito odnosi na mramor i drugo skupocjeno kamenje. Jednom posvećen komad ne odbacuje se lako. Pripadnost carskoj grobnici i poganskom kultu diviniziranog cara svakom kamenu daje osobit pečat, a posvećenjem u kršćanskoj bogomolji dobija novi simbolički značaj. Vjerojatno je većina dijelova mramornog namještaja mauzoleja upotrebljena kao *spolia* već u prvoj adaptaciji za crkvu. Budući da se na izvornom mjestu nije sačuvalo ništa od antičkog namještaja, možemo samo pretpostaviti da je carev sarkofag, zasigurno izrađen od porfira, stajao u središtu *celle*, vjerojatno na povišenom podiju i okružen monumentalnom arhitekturom - ogradom, ciborijem ili nečim sličnim. Toj arhitekturi mogli su pripadati fragmenti od crvenog i zelenog porfira i od drugih skupocjenih vrsta kamena, koji su ugrađeni u romaničku propovjedaonicu.

plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu, VAHD LX, Split, 1958., str. 100; M-P. FLÉCHE MORGUES, P. CHEVALIER, A. PITEŠA, *Catalogue des sculptures du haut moyen-âge du Musée archéologique de Split, I*, VAHD 85, Split, 1993., str. 207-312.

Plutej predromaničke oltarne pregrade pronađen u grobnici južno od Ponzonijeve

Ovdje nas zanimaju brojne ploče od sivkastog prokoneškog mramora, debljine između 6 i 10 cm, koje nalazimo na raznim mjestima u katedrali i krstionici. One su možda izvorno pripadale podiju pod carevim sarkofagom ili urnom sred mauzoleja, a možda i mramornim sarkofazima koji su se mogli nalaziti u nišama u unutrašnjosti mauzoleja ili na peripteru. Iako ne treba isključiti mogućnost da su pojedine ploče od prokoneškog mramora donesene iz Salone u kasnoj antici ili čak u srednjem vijeku, vjerojatnije je da se u splitskoj katedrali i krstionici radi o zatvorenom "obiteljskom krugu" spolija koje su reciklirane i po nekoliko puta, pa ih nalazimo prerađene u ranosrednjovjekovne pluteje i grede, romaničku propovjedaonicu i ciborij, krsni zdenac, gotički pod Boninove kapele koji je prerađen u baroku, renesansni reljef uskrslog Krista, ispunu Morlaiterovog oltara, pod i stube ispred i oko glavnog oltara, poklopce baroknih grobnica u kuru...

Nakon baroknog razdoblja koje je gotovo do zasićenja ispunilo unutrašnjost i neposredni okoliš katedrale, nastupilo je razdoblje "čišćenja" u kojemu su uklanjani uglavnom barokni dijelovi da bi se istakao značaj antičke građevine ili pojedinih srednjovjekovnih umjetnina. U velikom restauratorskom zahvatu 1880.-1885.

godine iz unutrašnjosti su uklonjene drvene galerije iznad oba antička vijenca, pjevališta, ormar za orgulje i drugi drveni elementi. Nakon što je "skraćena", odnosno uklonjena kapela sv. Duje iz osamnaestog stoljeća, u unutrašnjosti su iz dvije bočne kapele (Boninove i Dalmatinčeve) odstranjene barokne menze i antependiji oltara, kao i barokne slike i štukature na svodovima.⁴⁶ Iznad Boninovog oltara sv. Duje uklonjena je barokna štuko skulptura sv. Josipa (kojemu je taj oltar bio posvećen nakon podizanja Morlaiterovog oltara).⁴⁷ Podovi u obje kapele su djelomično ili potpuno izmijenjeni.

Krajem devetnaestog i u dvadesetom stoljeću izveden je i niz purifikatorskih zahvata u neposrednoj okolici katedrale. S južne strane uklonjen je spomenuti franjevački hospicij, barokna sakristija i srednjovjekovna crkva sv. Matije; sa zapada kavana "Al Tempio" i crkvice sv. Barbare; sa sjevera i sjeveroistoka sklop stare biskupije.

Sjeveroistočno od kora katedrale, na mjestu dijela porušenog sklopa biskupije, Bulić je 1924. godine otkrio rimski mozaik, a 1968., 1970. i 1972. godine provedena su revizijska arheološka istraživanja.⁴⁸ Nakon toga mozaik je djelomično konzerviran, a čitav prostor ostavljen neuređen.⁴⁹ Budući da je arheološkim zahvatom teren snižen za oko dva metra, temelji kora koji nisu konzervirani ostali su izloženi atmosferijama pa su popustili zbog prodora vode ispod njih i potiska nasipa ispod poda kora prema vani.⁵⁰ Time je ozbiljno narušena konstruktivna stabilnost kora koji je ionako, zbog ranije spomenutih teških okolnosti, bio zidan relativno lošim materijalom. Osim dijela sjevernog pročelja na peripteru koje je bilo vidljivo, ostali zidovi kora bili su građeni od sitnog i grubo obrađenog kamena, koji je skupljen s kuća, odnosno ruševina koje su se nalazile na mjestu gradnje. Zidovi kora su samo naslonjeni na čvrstu masu mauzoleja. Temeljeni su dijelom na čvrstoj podlozi masivnog podnožja periptera mauzoleja, a dijelom na nasipu od heterogenog materijala.

U istočnom dijelu kora stanje je najsloženije jer pored relativno mekanog nasipa postoje antički zidovi, a vjerojatno i splet kasnijih (srednjovjekovnih) zidova. Zbog toga je vjerojatno već tijekom ili ubrzo nakon završetka gradnje kora došlo do neravnomjernog slijeganja temelja, utonuća poda i pucanja zidova. Na svim zidovima kora mogle su se zapaziti pukotine, a najuočljivije su bile u zoni

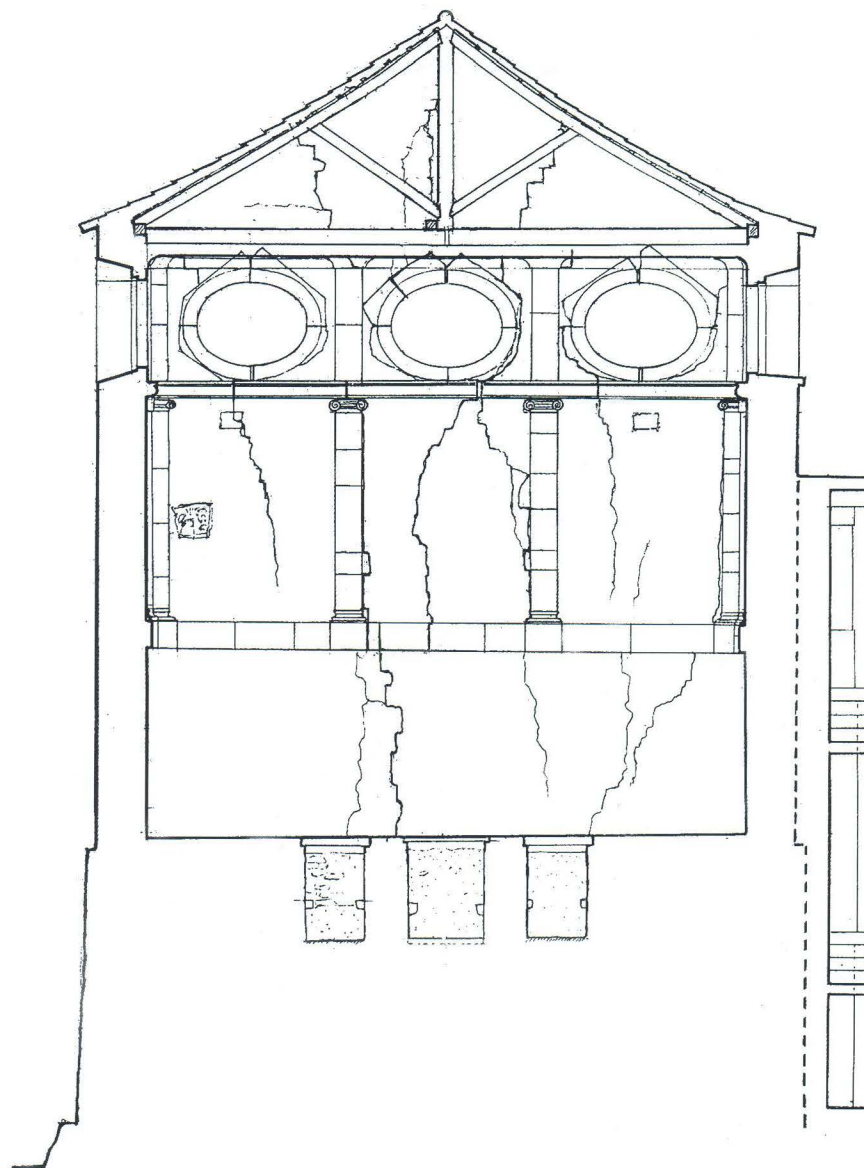
⁴⁶ C. FISKOVIĆ, *Novi nalazi u splitskoj katedrali*, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, god. VI, br. 2, Zagreb 1958., str. 95.; M. Ivanišević, Liturgijski opisi oltara svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi, Prilozi povijeti umjetnosti u Dalmaciji 28, Split, 1989., str. 38 i 34.; A. DUPLANČIĆ, *Opis oltara sv. Staša u splitskoj katedrali iz dvadesetih godina XVIII stoljeća*, Kulturna baština 28-29, Split, 1997., str. 82-83.

⁴⁷ C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (46), str. 95.

⁴⁸ Istraživanja je vodio Urbanistički zavod u suradnji sa sveučilištem Minnesota iz Minneapolisa. J. I T. MARASOVIĆ, S. MCNALLY I J. WILKES, *Izveštaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja jugoistočnog dijela Palače*. Prvi dio Split, 1972., drugi dio Split, 1977.

⁴⁹ Od ostataka arhitekture nakon istraživanja je preostalo sasvim malo zidova i nekoliko ploha antičkog mozaika s geometrijskom dekoracijom. Ti su mozaici konzervirani na danas sasvim neprihvatljiv način (uz upotrebu betona), a kockice su se osipale pa je bilo potrebno izvršiti novi restauratorski zahvat.

⁵⁰ G. NIKŠIĆ, *Dioklecijanova i naša palača*, katalog izložbe, Split, 1999.

Poprečni presjek s pogledom na istočni zid

kamenog vijenca ispod prozora. Najznačajnija pukotina nastala je na sredini istočnog zida kora, na mjestu iznad antičkog zida koji je ostao ispod temelja kora i preko kojega se istočni zid prelomio. Ta se pukotina otvarala ubrzanim tempom u zadnjih nekoliko desetljeća, nakon spomenutih arheoloških istraživanja.

Deformacijama zidova pridonijelo je i stanje krovišta kora. Drvena građa je dotrajala, a konstrukcija je rezultat nekoliko adaptacija i krpanja. Na spoju sa zidom mauzoleja pokrov od kupe kanalice je prokišnjavao. Prokišnjavali su i prozori, a kroz pukotine u zidovima voda je ispirala mort pa su se stvorile velike šupljine.

Iako su neke umjetnine u koru bile popravljane u više navrata, nekima je ponovno potreban restauratorski tretman, a dosta oštećenom drvenom nadbiskupskom tronu i korskim klupama temeljita obnova.

Nakon dugog razdoblja u kojemu je bila slabo održavana i kada se nije gotovo uopće ulagalo u popravke građevine, splitska katedrala je dočekala vrijeme kada su neki radovi obnove postali hitni i neodgodivi.⁵¹ Barokni kor je spadao u najugroženije dijelove katedrale pa se odmah započelo s pripremama za sanaciju konstrukcije.

Montiran je mjerni sustav kojim se 4 godine pratio rad pukotina na 11 mjesta. Geotehničkim sondama ispitan je sastav temelja i tla, a ispod poda kora istraženo je nekoliko grobnica. Uklonjeno je recentno pjevalište koje je narušavalo izgled unutrašnjosti. U radovima krajem 1999. godine sanirani su temelji kora. Temeljni zidovi su fugirani i injektirani, a zatim su kroz desetak metara duge horizontalne bušotine ispod poda kora provučene čelične šipke kojima su temeljni zidovi utegnuti. Tako je zaustavljeno daljnje popuštanje temelja zbog pritiska zemlje ispod poda kora.

U nastavku su 2000. i 2001. godine sanirani zidovi i krovište kora. Sa zidova u unutrašnjosti uklonjena je dotrajala žbuka. Zidovi su fugirani i injektirani smjesom na bazi gašenog vapna, a najoštećenija mjesta su prezidana. Šupljine koje su bile zakrpane opekama ili betonom (nekadašnji zazidani prolaz između sakristije i balkona na južnom zidu kora) zatvorene su kamenom i strukturom zidanja poput izvorne. Budući da se konstrukcija kora sastoji od tri zida, a s četvrte (zapadne) strane je otvorena i nepovezana s čvrsto građenim mauzolejem, zidovi su dodatno učvršćeni prstenom čeličnih zatega na tri razine: ispod donjeg ravnog kamenog vijenca u unutrašnjosti, u visini prozorskih klupčica po sredini debljine zidova, te ispod strehe krova, također u sredini zida. Te su zatege usidrene i u zidove mauzoleja, pa je tako konstrukcija kora povezana u čvrstu cjelinu. Iznad plitkog profiliranog vijenca na istočnom pročelju mauzoleja, koji je izvorno podržavao kamene ploče kasetiranog stropa periptera, postavljena je zatega od nehrđajućeg čelika, koja međusobno povezuje sjeverni i južni zid kora na njihovom zapadnom kraju. U krovištu je dotrajala drvena građa zamijenjena novom, pri čemu je podvostručen broj nosača. Pod potkrovlja izveden je od tri sloja dasaka postavljenih u raznim smjerovima (prvi sloj okomito na grede, a zatim dva ukoso pod 45°) i povezanih gustim čavljanjem. Ta kruta ploča usidrena je u zidove kora i mauzoleja, čime je zgrada na najosjetljivijem mjestu ukrućena protiv potresa.

⁵¹ U 1996. godini započela je kampanja obnove katedrale popravkom krova glavnog korpusa (Dioklecijanov mauzoleja) koji je bio u vrlo lošem stanju, kao i fugiranjem pročelja, čime se zaustavio prodor vode u zidove. Godine 1998. u potpunosti je obnovljena dotrajala električna instalacija i postavljena nova rasvjeta. G. NIKŠIĆ, *op. cit.* (50). Započet je i niz restauratorskih zahvata na umjetninama. G. NIKŠIĆ, Z. DEMORI STANIČIĆ, Ž. MATULIĆ BILAČ, R. TOMIĆ, *Restauracija umjetnina iz splitske katedrale*, katalog izložbe, Split, 2000.

Restaurirane korske klupe

Dotrajale kupe kanalice u potpunosti su zamijenjene, a spoj s mauzolejem osiguran je opšavom od olovnog lima. Vanjska lica zidova su fugirana (sa sjeverne i istočne strane) i ožbukana (s južne strane). Ostatak nekadašnje freske na sjevernom zidu saniran je opšivanjem i injektiranjem, a ostatak crteža urezanog u žbuci, koji je prije bio jedva vidljiv, pojačan je vapnenim mortom pa se sada uočava iz daljine. Južna vrata, koja su izvorno vodila iz kora u staru sakristiju, a nakon njezina rušenja bila zazidana, ponovno su vraćena u funkciju. Radi toga su postavljene kamene stube i nove vratnice, identične vratnicama sjevernih vrata koje su zbog dotrajalosti zamijenjene novima. Na prozore su s vanjske strane postavljene mreže protiv ptica. Željezne rešetke na prozorima su očišćene i obojane zaštitnom bojom. Stolarija prozora zamijenjena je novom, a na tri od devet prozora postavljeni su mali elektro-motori kojima se omogućuje lako otvaranje i zatvaranje radi provjetranja. Uz vanjska stakla, koja će radi zaštite umjetnina u koru dobiti filtre protiv UV-zračenja, planira se postavljanje unutrašnjih stakala na tradicionalan način, u olovnom okviru. Manji komadi stakla, s rubovima brušenim ukoso, trebaju rasipati dnevno svjetlo u raznim smjerovima i tako izbjeći koncentraciju na pojedinim mjestima. To će, osim zaštite slika na zidovima kora, pridonijeti ugodaju u koru i biti svojevrsno prisjećanje na De Dominisova istraživanja na polju optike.

Umjetna rasvjeta u obnovljenom koru će biti dvojaka. Pozlaćeni drveni barokni luster koji daje opće svjetlo je restauriran i vraćen u središte stropa, zajedno s posrebnom golubicom Duha Svetoga koja lebdi pod stropom okružena oblakom i pozlaćenim zrakama. Umjetnine će biti posebno osvijetljene reflektorima male snage. Strop kora obojan je bijelom bojom čime se dnevno svjetlo koje ulazi kroz visoko postavljene prozore maksimalno reflektira i usmjerava prema dolje. Zidovi su, naprotiv, obojani u sivu nijansu koja kontrastira svijetlom tonu

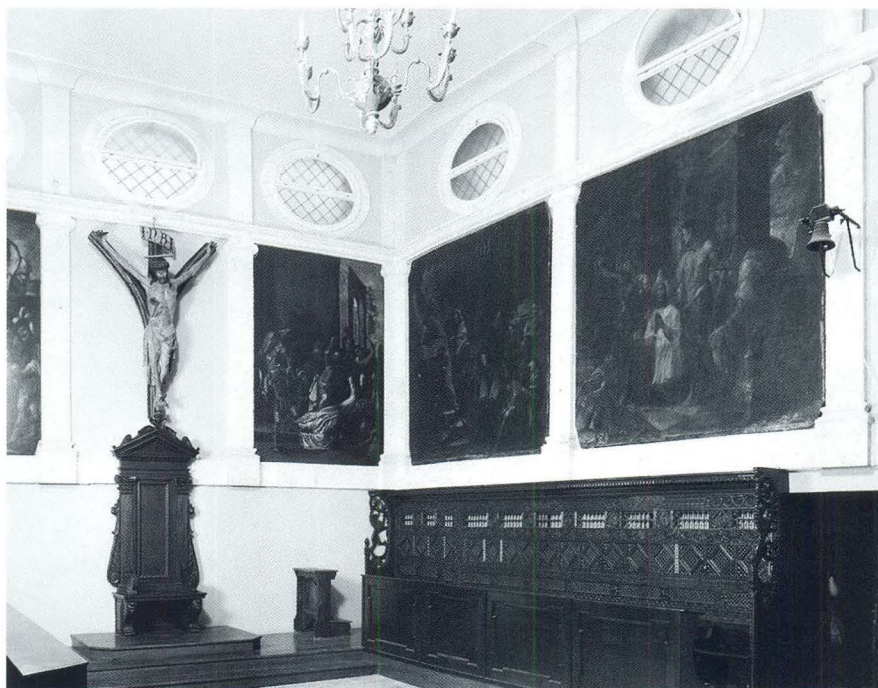
Restaurirani barokni luster

kamenih vijenaca, pilastara i prozorskih okvira, a istodobno daje odgovarajuću pozadinu toplim tonovima umjetnina.

U očekivanju da se restaurirane korske klupe vrate na pripremljeni novi drveni podij, i to u izvornom, "ispruženom" položaju koje su imale u crkvi od 15. stoljeća i u koru od 17. stoljeća, u kor je vraćen obnovljeni drveni nadbiskupski tron i dvije od šest velikih Ferrarijevih slika iz ciklusa o sv. Dujmu. Iznad trona ponovno je postavljeno gotičko raspelo pa je tako zaokružena kompozicija istočnog zida kora. Na zapadna polja uzdužnih zidova, koja su ostala prazna nakon što je uklonjeno pjevalište, postavljeno je šest Pončunovih slika. O eventualnoj rekonstrukciji izvornih baroknih balkona o kojima je ranije bilo riječi, odlučit će se naknadno. Osim što više nema stare sakristije iz koje se pristupalo na južni balkon,

problem obnove baroknih balkona je dodatno otežan pitanjem zadovoljavajućeg postavljanja orgulja u crkvi.⁵²

Fragmenti srednjovjekovnog crkvenog namještaja koji su pronađeni za vrijeme konzervatorskih radova postavljeni su na slobodnom dijelu sjevernog zida kora. Tu je stvoren svojevrsni mali lapidarij, koji svjedoči o složenoj povijesti katedrale i brojnim mijenama uređenja njezine unutrašnjosti. Na taj se način prvi put odstupilo od uobičajene prakse sklanjanja arheoloških nalaza u muzeje.⁵³

Unutrašnjost kora nakon obnove

⁵² Nove orgulje postavljene su u katedrali 1995. godine u sjeverozapadnoj polukružnoj niši mauzoleja. Budući da je uz orgulje i mjesto za kor, time je zauzet relativno veliki prostor u tijesnoj katedrali. U posljednjih nekoliko desetljeća, nakon Drugog vatikanskog koncila, sve je izraženija koncentracija svih liturgijskih elemenata oko glavnog oltara. Budući da je barokni glavni oltar napušten, a oltar prema puku još uvijek je privremen, projekt preuređenja prezbitarija koji se priprema nije nimalo lak zadatak. U svakom slučaju, prigodom preuređenja prezbitarija trebalo bi povesti računa i o boljem smještaju orgulja i kora.

⁵³ Postojeća riznica katedrale pretijesna je i za postojeće umjetnine, pa se planira njezino rasterećenje izlaganjem dijela srebrenine u prije spomenutom ormaru u zidnoj niši pokraj južnih vrata katedrale. Predviđa se i uređenje crkvenog muzeja u zgradama uz katedralu u kojemu bi se okupilo umjetničko blago iz katedrale i iz drugih crkava u nadbiskupiji, a do ostvarenja toga projekta kao najbolje rješenje je prihvaćeno izlaganje pronađenih fragmenata na mjestu nalaza.

Konzervatorskim zahvatom na prijelazu milenijâ barokni kor splitske katedrale doživio je temeljitu rekonstrukciju. Nakon završetka radova sanacije i restauracije, unutrašnjost kora je uređena kako bi ponovno došle do punog izražaja vrijednosti te značajne barokne cjeline, godinama zapostavljene u odnosu na glavni korpus katedrale, odnosno Dioklecijanov mauzolej. Time je vraćeno dostojanstvo ovoj zanemarenoj i podcijenjenoj arhitekturi.⁵⁴

⁵⁴ Monitoring pukotina izvršen je u suradnji s tvrtkom "Ser.Co.Tec." iz Trsta, koja je izvela i endoskopsko sondiranje temelja i tla. Sanaciju temelja izvela je tvrtka "Spegra" iz Splita, a radove na sanaciji konstrukcije tvrtke »Pisa trade« iz Solina i »Teko« iz Splita. »Brodosplit brodogradilište« doniralo je građevinsku skelu. Sanaciju temelja projektirali su dr. Tanja Roje-Bonacci i dr. Predrag Mišćević s Građevinskog fakulteta u Splitu, a projekt cjelokupne konstruktivne sanacije kora izradio je arh. Egon Lokošek sa zagrebačkog Arhitektonskog fakulteta. Restauratorske radove na rimskim mozaicima i na baroknoj fresci na sjevernom pročelju kora izveli su restauratori Branko Matulić i Tonči Borovac, nadbiskupski tron popravio je restaurator Gordan Gazde, a na Ferrarijevima i Pončunovim slikama radili su restauratori Slavko Alač, Stanko Alajbeg, Josip Delić i Branko Pavazza, svi iz Hrvatskog restauratorskog zavoda - Odjela u Splitu. Barokni svijećnak restaurirala je skupina vanjskih suradnika Restauratorske radionice splitskog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture pod vodstvom Ivane Svedružić-Šeparović i Žane Matulić-Bilač. Arhitektonsku dokumentaciju kora načinio je Neno Ivanišević, a arheološke nalaze crtale su Ana Šverko i Juliane Halm.

THE CHOIR OF SPLIT CATHEDRAL

Goran Nikšić

The main reason for the construction of the choir of Split Cathedral was the lack of room in the ancient building, which had over the course of years become increasingly cramped. The apostolic visitor of 1579 Agostino Valier found that laymen and canons sat squeezed cheek by jowl on the choir stalls in the narrow space before the main altar, and ordered that the church be enlarged. When in 1615 Archbishop Marco Antonio de Dominis finally built a new choir and placed the old stalls in it, he at the same time realised the ancient wish for the expansion of the cathedral and completed the long process of opening up the presbytery, that is, bringing the Eucharistic sacrament closer to the commons in the nave.

De Dominis managed with very modest resources to build a new choir, although at the beginning of the 17th century the economic state of affairs in the town and in the archdiocese was crippling, the plague epidemic of 1608 having almost wiped out the population. This is a situation that certainly has to be borne in mind when assessing the value of this Baroque building. So far it has usually been repeated that it is modest, unprepossessing, even ugly, and the whole operation described as inconsiderate damage to and uglification of valuable ancient architecture. Here we shall attempt to show that the Baroque choir of Split Cathedral is not only significant in an architectural and artistic sense, but that the builders, in the given circumstances, certainly paid a great deal of attention to the values they found already present.

Archbishop Markantun de Dominis had to fit into the new building of his choir the wooden backs of the choir stalls, in the form in which in the 15th century they had already been set up in the presbytery. The architecture of the Baroque choir was thus adjusted to the old choir stalls, and the lower part of the walls is completely plain and unrelieved, the level of the first stone cornice being determined by the height of the stalls. On the same wooden dais between the two wings of the stalls, in the centre of the eastern wall, very likely during the time of Archbishop Sforza Ponzoni, a wooden throne was set up, the work of a Venetian workshop.

The central zone of the walls of the choir is relieved with stone pilasters featuring Ionian capitals, between which flat fields were left for the accommodation of large paintings with scenes from the life and martyrdom of St Domnius [Dujam] painted in 1683-1685 by Pietro Ferrari according to a commission by the then archbishop, Stefano Cosmi. In the western bays of the side walls there were balconies supported on stone corbels, as documented in the drawings of V. Andrić (1582) and E. Hébrard (1912). The floors of the balconies made of great stone slabs were placed on these corbels, slabs which had been obtained by sawing the architraves in part of the peristyle of Diocletian's Mausoleum, from which the colonnade had been removed when the choir was built on. On a southern balcony the choir sang on very solemn occasions, and on the northern balcony an organ might have been placed.

In the upper part of the choir's walls were nine oval windows bordered with stone frames that had been carved out of the slabs of the stone coffered ceiling of the peristyle, which is shown from the remains of the shallow moulding visible on

the external sides of the windows. The Baroque wooden gilt chandelier is extant, and above it, on a chain, a wooden relief of the dove of the Holy Spirit is affixed to the ceiling.

The interior of the choir is as a whole fairly modest, with a simple volume, and relieved with a restrained classical architectural vocabulary. However, while judging the artistic value of the architecture, we nevertheless have to bear in mind the very difficult conditions in which it was created, which meant that it was built entirely of material to hand (stone from parts of the Mausoleum and the houses knocked down where the choir was built). The builder of the choir, within the slender opportunities available to him, coped very well, and thus we can point to the confidently proportioned volume of the whole and individual walls, based on the square and the golden section rectangle.

The choir is adeptly fitted into the tissue of the buildings that already stood. Since it was surrounded on all sides with houses, it was raised far enough above them for the oval windows to be opened up in the upper zone of the walls, thus obtaining the necessary daylight. In this manner a large wall surface was left untouched for the placing of paintings, and the typical Baroque lighting from above was obtained.

On the northern façade, a drawing incised in the plaster is retained, the ground for a painting from the 17th century that shows a trompe l'oeil architectural composition. After the fire of the old archbishop's palace in 1924 and its demolition, a view was opened up onto the choir that was not originally provided for and led substantially to its aesthetic downgrading.

Archbishops and canons were buried in the choir. The central tomb, facing the archiepiscopal throne, was commissioned by Sforza Ponzoni, the same archbishop that completed the arrangement of the choir. In research at the end of 1998 a coffin was found with a complete skeleton and below it the commingled bones of at least five more archbishops. After that, in archaeological probes of the pavement of the choir, a part of the front side of an antique stone sarcophagus was discovered, with an inscription and a depiction of a dolphin, a fragment of a limestone beam decorated with interwoven arcades of two stranded bands and three marble items of medieval church furnishings - two slabs and one beam of the choir screen. The slabs have characteristic ornamentation of two crosses, each under an arch, flanked with palmettes and rosettes. Because of the absence of any interlacing decoration they can be dated early, to the 8th and 9th centuries. The beam has a carved inscription mentioning St John the Baptist, and it can be assumed that it came into the choir from the nearby baptistery. Stone fragments have been found in the walls: a large Corinthian capital from one of the ancient columns of the peristyle, parts of the door and window frames from houses or ruins that stood where the choir now is, and two fragments of stone pre-Romanesque ecclesiastical furnishing - a small roughly worked stylised Corinthian capital of a pilaster and part of the ciborium of an altar with a relief of stylised birds.

North east of the choir, on the site of the demolished archbishop's palace complex, a Roman mosaic has been discovered; in 1968-1972 archaeological revision work was carried out. After this the foundations of the choir were not conserved and subsequently gave way because water penetrated behind them, forcing the banked material outwards. This seriously compromised the structural stability of the choir, which was anyway constructed of relatively poor material. The walls

of the choir are founded partly on the firm footing of the massive base of the peristyle of the mausoleum, and partially on a substrate of heterogeneous material. All this led to the subsidence of the foundations and the cracking of the walls.

In conservation works started in 1999, the foundations of the choir were injected, and then through the dozen metres long horizontal boreholes below the choir, steel rods were inserted to pull the foundation walls together. The walls were grouted with a lime-based mixture, and the most damaged portions were rebuilt. Tie rods were placed at three levels. The dilapidated roof construction was replaced with a new one, and the floor of the attic was made with three layers of boards, providing a brace against earthquakes.

The remains of the one-time fresco on the northern wall was made good by mortar filleting and grouting, and the remains of the drawing incised into the plaster, previously hardly visible, were picked out with lime mortar, and now can be seen from a distance. The Baroque gilt wooden chandelier was restored. The restored wooden archiepiscopal throne was put back in the choir, as well as two of the six large paintings by Ferrari. The Gothic crucifix was put back above the throne and thus the composition of the eastern wall of the choir was rounded off. In the western bays of the longitudinal walls, which were empty after the suspended balcony of a recent date had been removed, six Ponzoni's paintings have been hung. The choir stalls were restored to their 17th century form.

The fragments of medieval church furnishing found during the conservation works were placed on the free part of the northern wall of the choir. Here a kind of little stone collection has been created, bearing witness to the complex history of the cathedral and the many vicissitudes experienced by its interior.